ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

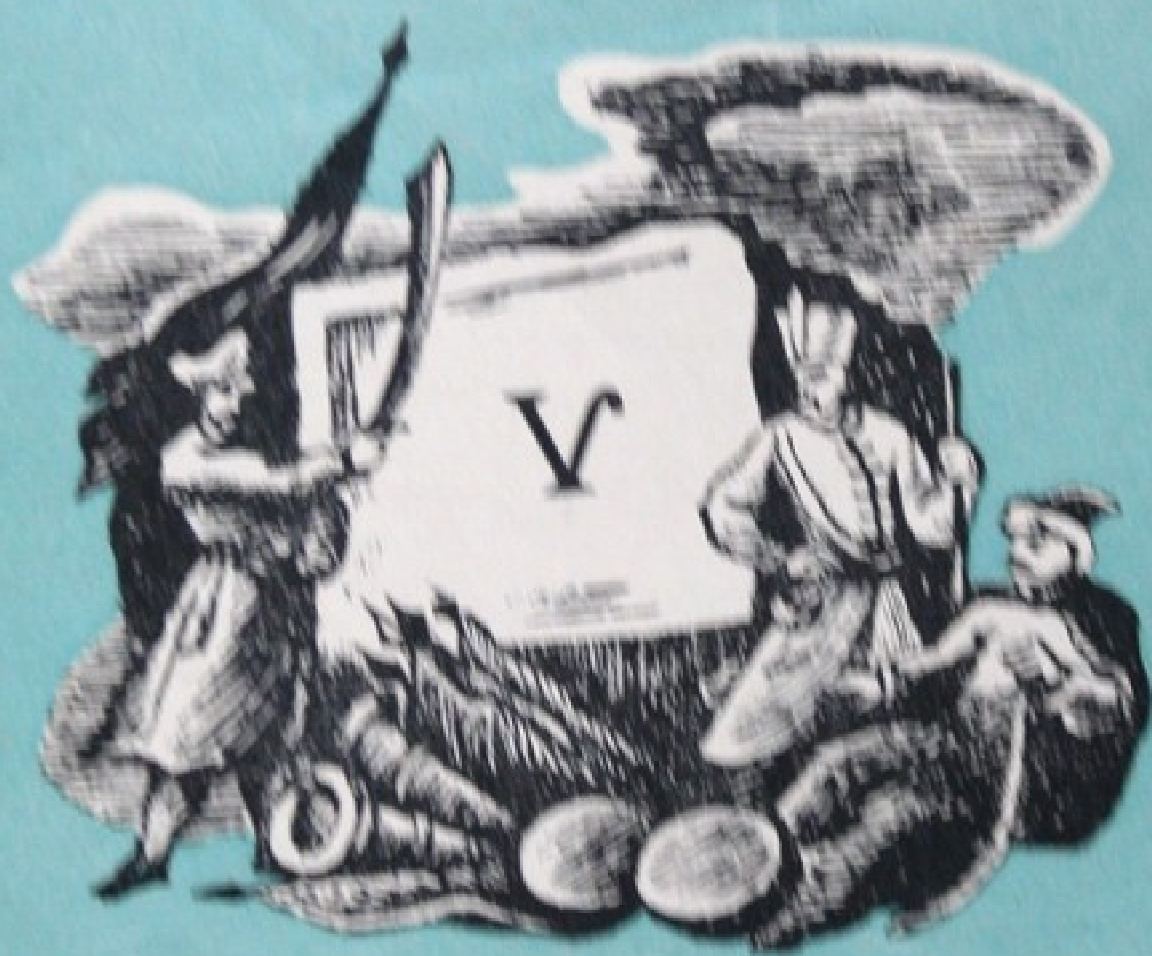

1938

ЗАПРОСИНИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА 1938 Р.

Запрошуємо П. Т. Передплатників до передплати „Літопису Червоної Калини“ на 1938 р.

Річна передплата виносить зол. 13·—.

Піврічна передплата виносить	зол. 7·—
Чвертьрічна „ „	„ 3·50
Ціна поодинокого числа	„ 1·20
Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно	„ 3·—

П. Т. Передплатники з Чехословаччини платять таку саму передплату, з інших країв річно . . . . . зол. 14·50

Точні П. Т. Передплатники отримують в 1938 р. безплатний додаток в долучених до кожного числа аркушах цінної праці проф. Володимира Січинського **„Чужинці про Україну“**.

Передплату просимо слати виключно чеками **Пром. Банку** ч. конта 509.778, які долучуємо до цього числа.

Адреса Редакції і Адміністрації: „ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“,
Львів, вул. Зіморовича 12. почт. скр. ч. 43.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką.

ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. Річник

ЧИСЛО 5. ТРАВЕНЬ 1938

Полк. У.Г.А. Арнольд Вольф і полк. У.Г.А. Гнат Стефанів.

Микола Лебединський

НЕВІДОМОМУ

О, хто ти, хто ти, друже милий?...
(Рахманно дзвонить сон-трава) —
Коли і як у цій могилі
Твоя спочила голова!?...

О, хто ти, хто ти!.. Десь у полі
Сокоче в чорноземі плуг —
Я знаю, що ти впав за волю,
Як сонце йшло в вечірній пруг.

Я знаю... як під гук шалений
Гармат і тупіт кінських ніг
Котивсь девятий вал страшенний —
І ти з залізом в рані біг...

Я знаю, як із серця впали
Червоні в чорнозем квітки,
А очі прапорів шукали —
І кріс твій випав із руки...

І зір твій так поволі гаснув
Як гасло сонце в небесах
І злинув крізь простори ясні
Твій дух... і сканула роса.

А в ніч Валькірія на крилах
З вальгалі злинула на шлях —
І з росами на сон зложила
Цілунок на твоїх устах...

Під Чорногорою

(Уривок із спомину: „Перехід решток УГА в ЧСР").

Написав: *С. Лисак.*

Пишався вересень 1920. р.

Була ніч... На поляні горіли вогні. Рештки славної Української Галицької Армії, відпочивали під Чорногорою.

Була це їх остання ніч на рідній землі.

Шістьдесятьтисячна Українська Галицька Армія, що тому рік і два місяці перейшла за Збруч з гаслом на устах: „Через Київ..." — вже не існувала.

Тої ночі, зі звислих чорних хмар над Чорногорою дощ падав і падав. Її рештки, виздоровці з тифозної гарячки, опинившись на рідних землях, оточені зі всіх сторін ворогами, не мали вже більше сили продовжувати дальшу боротьбу за здійснення своїх ідеалів: пробивши шлях карпатськими лісами, готовились до дальшого походу за межі Батьківщини.

Була це ніч великого смутку. Стрільці і старшини, перемочені до нитки, сиділи біля вогнів із сумними обличчями, а на верхах гір неботичні корони смерек співали монотонну пісню на прощання...

— Пращай Рідний Краю, пращай! — говорили в грудях стрілецькі серця. — Пращай, та не назавжди! — молився пошрамованими устами четар К-ник із Косова.

Кінець славній епопеї... Темна ніч під Чорногорою дописала останню сторінку...

Останнє майно У. Г. А. пішло з димом ватри. Було неможливо з технічних причин перевезти велике число обозів через правічні карпатські ліси. Сотник Зу-кий тяжко прощався із своїми гарматами, що на всіх фронтах прошивали залізом ворога...

Рушаєм... Білоголові вожді, наче тоті леґендарні ватажки славного Олекси... підходять вперед, підходимо й ми. Лíземо гущавиною на шпилі Чорногори. Згори тече... Валяться поточки води, бродимо по коліна в болоті. Навантажені коники-гуцулики вгинаються під тягарем харчів; падуть на коліна, мішки з хребтів котяться у болото.

Хвилина відпочинку. Спочені коні тяжко віддихають. Тягнемо мішки з болота, знову перевязуємо, хтось із заду кричить: „Гей там напереді, не здержуй кольони!"

Підлізаєм знову на гору „спасіння". Через гущавину продирається світло. Світає...

„Слава Богу, буде день!" — сказав поручник Л-кий, що за мною підганяв коня.

Досхід сонця ціла частина „закватирувалася" на розлогій полонині за Чорногорою. На чеськім кордоні . Команда Ґрупи дала „маршруту" полоненим противникам, а ми самі подались лісами до містечка Богданова на Закарпатті. Пробились ми там пізного вечора, де нас чеські війська роззброїли. Тут ми побули два-три дні на вільних кватирях, трохи відпочили й рушили залізницею через Словаччину в північну Чехію до табору в Ліберці. (Кінний полк сот. Ріка Ярого залишився у Чопі). З наказу команди розвідчого відділу я перейшов щераз карпатські ліси та опинився на рідних землях. Виконавши своє завдання я вернувся назад на Закарпаття. Вертався гордий, що свій останній військовий приказ Української Галицької Армії я сповнив для добра Батьківщини.

Від Збруча до Києва

Слідами III. куреня 5-ої сокальської бриґади.

(Спомини учасника походу — записувані безпосередньо після акції)

Написав: *Іван Сокіл.*

Вступ.

Видавнича Кооператива „Червона Калина" видала цікаву книжочку: Ґен. Антін Кравс: „За українську справу — Спомини". 1937.

Спомини незвичайно живо писані і представляють милу лектуру для кожного Українця, а тимбільше для учасника походу. Книжка має велику вартість, бож писав її кмдт армейської ґрупи УГА, що здобула Київ 30. VIII. 1919 р.

Однак є в ній одна неточність. Неточність, яка вартости цілости споминів зовсім не зменшує. Тому, що та неточність відноситься до здобуття Жмеринки, в якій я як тодішній адютант III-го куреня 5-ої сокальської бриґади брав участь, постановив я списати мої спомини з записок роблених безпосередньо після акції в полі, чи то як кмдт обозу III-го куреня, чи то як кмдт сотні, чи як адютант III-го куреня.

І хоч мої спомини відносяться безпосередньо лише до III-го куреня 5-ої бр., то посередньо відносяться до цілої 5-ої сокальської бриґади, списую їх, щоби до вінка слави УГА додати подвиги 5-ої бр., яка хоч здесяткована збольшевиченими прикордонними дядьками у Фридрихівці, по геройськи держалася з іншими повночисельними галицькими бриґадами в чотирокутнику смерти.

Ґен. Кравс пише у своїм вступі, що спомини списані на підставі вражінь і переживань на Україні, які були ще свіжі в його памяти, отже не на підставі документів. А звичайно — память заводить. На 15 стор. Споминів читаємо:

„До наступу на Жмеринку вислано лише дві бриґади, а саме 8. і 11-ту. 11-та бриґада дістала напрям здовж залізничого шляху, а 8-а іти вперед на Станиславчик і наступати потім на Жмеринку з полудня. 2-га бриґада мала бути в поготівлі за 11-ою як резерва. Наступ ішов скоро вперед. Без якихнебудь страт і без якогось поважнішого спротиву большевиків взяли ми Жмеринку".

Виходить з того, що Жмеринку заняв III-ий Корпус УГА, тимчасом в моїх споминах, які подаю дальше, описав я здобуття Жмеринки 5-ою сокальською бриґадою. Мої спомини — щодо Жмеринки — потверджує також праця ґен. Капустянського „Похід українських армій на Київ—Одесу в 1919 році. (короткий воєнно-історичний огляд). Часть III з 25 кольоровими схемами-шкіцами і документами в додатках". А саме: стор. 25 пункт 4), стор. 27 при кінці VI. розділу і стор. 75. Бої 9. VIII.

В споминах подаю вражіння і настрій стрільців і старшин 5-ої бр., яким загальна ситуація УГА не була знана і тому здобуття цеї чи іншої місцевости уважали вони за виключну свою заслугу.

Від Збруча до Києва.

16. липня 1919 р. вечором перейшла 5-а сокальська бриґада в Гусятині річку Збруч, кидаючи за собою рідну землю, а сама пішла в незнану путь на схід — на наддніпрянську Україну.

12. липня 1919 на свято Петра і Павла атакувала 5-та сокальська бриґада напрямок Проскурів і в околиці Чорний Острів — Війтівці — Фридрихівка зістала розбита через збаламучені большевиками прикордонні села.

Тому рештки, що лишилися по погромі у Фридрихівці — які ще кілька днів долучували до бриґади — з биттям серця переходили Збруч, щоб на ново зібратися у тих братів, що перед 4-ма днями так нас стріляли з-за вуглів хат та стоділ. Однак стрілець привик до небезпек, а дисципліна в нашій частині була і ціла 5-а бр. пішла за Збруч.

Пішла. Йшла подільськими ярами, селами та містечками чимраз дальше на схід, та дивилася з резервою на „хазяїнів". Перейшли ми Лянцкоронь — Смотрич — Дунаївці, та зайшли 21. липня 1919 в село Браїлівку, віддалене 2—3 верстві від Нової Ушиці. Тут призначила нам корпусна кмда район на відпочинок.

Село Браїлівка — тип подільського розгалуженого яру. Підїзджаєш до села і якби не церква поставлена на горбі — не думав би ти, що це село, а то тимчасом велике село. Бо хати в долині. Коло кожної хати густий вишневий сад робить з-далека вражіння зарослого густим лісом яру.

В Браїлівці перебули ми 10 днів. За цей час вспіли стрільці вигоїти свої босі ноги, спочити, а кмда бриґади вспіла бодай вчасти взути, та вбрати своїх героїв з-під Сокаля, що значили кровавий шлях від Сокаля до Копичинець, від Копичинець до Скваряви коло Золочева, та назад за Збруч.

1. серпня 1919 вимашерувала 5. сокальська бриґада з Браїлівки. III-ий курінь помашерував через Конищів — Ялтушків — Бар — Стадурі — Головчинці — Біликівці. 7. серпня 1919 з Біликовець боєм заняв село Рів 8 верстов на захід від Жмеринки. Большевики залишили село, обсадили другий беріг потічка і держалися там 2 дні.

На право від нас в Межирові був II/5 курінь, а на ліво в Тартаках I/5 курінь. Звязок між нами а I/5 курінем мала держати кавалерійська сотня 5. бриґади. На другий день вечером перемогли ми большевиків, та переправилися на другий бік потока, а большевики по незначнім опорі подалися на стацію Жмеринка, де прийшла їм свіжа допомога з Києва, і збиралися ставити опір.

Кмдт III/5 куреня сот. Чайка підтягнув курінь в чисте поле, а в ночі ще дальше на віддаль 1—2 верстви від стації. Вислано звязок до кавалерійської сотні. Звязкові вернули з тим, що між нами і I/5 куренем є діра, бо кмдт кавалерійської сотні сотн. Рожко через брак амуніції залишив фронт, не повідомивши нікого ні на право ні на ліво. Сотнею чтра Цимборського наладнано звязок з I. куренем і справа поліпшилася.

А тут зявилася коло нас сотня повстанців от. Тютюнника, що не мала чогось старшин, та не

знала що робити. Негайно дали ми їх на ліве крило. Хлопці гарні, відважні радо підчинилися нашій кмді — і так ми рушили вперед.

В курені було нас по Чорнім Острові около 300 боєздатних людей. Стрільці мали мало набоїв, деякі всього по 20, а лиш деякі щасливці „навіть" по 80 набоїв. І з тим пішли ми на ворога, що мав 6 броневиків, понад 1.000 штиків, та кількасот шабель. Стрілець знав, що, як вистріляє останній набій, піде дальше голіруч, а амуніцію ми мали собі допера здобути в Жмеринці, тому ми наступали майже не стріляючи. Згідно з ген. Капустянським (стор. 75. Бої 9. VIII.) на Жмеринку наступали крім нас і Тютюнника щей інші частини ГА.

Розвиднялось — ми рушили. Ворог отворив вогонь з броневиків, скорострілів, гармат, та крісів. Між нами і стацією Жмеринка один яр. В цей яр ми вбігли, а звідтам на горбок і дісталися під вогонь скорострілів, та картачів. Лиш два рази лягали ми на землю і в той спосіб посувалися майже без стрілу з нашої сторони вперед. Лише наші скорострільчики, що мали в запасі кілька лент набоїв, клекотіли то тут то там, підбігали вперед, та знов сіяли смерть. Наш наступ здеморалізував ворога, а що рівночасно наступала 6. бриґада на ліво від 5-ої бр. на Браїлів, большевики уступили з Жмеринки коло 7-ої години вранці, залишивши богато потягів з амуніцією, харчами, сіллю, цукром, та біллям. В наші руки попало кількадесять полонених та усі потяги.

Ціль була осягнена завдяки значній допомозі нашої батерії під кмдою сот. Цапяка, що влучним стрілом пригвоздив один броневик.

В тій хвилині надтягнув наш обоз. Зявилися теж старшини повстанців от. Тютюнника, та хотіли не дати нам користуватись добичею. Запахло порохом. Та скоро напруження ми поладнали і набрали стільки амуніції, що нам вистарчило на цілу зимову кампанію. Запаслися ми в цукор, та сіль, котрої ми вже 2 тижні не виділи. Добича була величезна, а страт при тім наступі не мав курінь ніяких.

Побіда під Жмеринкою сильно піднесла на дусі стрілецтво, а з другої сторони отворила шлях на Київ. Опісля машерували ми вперед то в резерві, то в першій позиції, але большевики так скоро уступали, що годі було їх дігнати.

Так перейшли ми Хмельник — Уланів. В Уланові прийшла до нас делеґація жидів, щоб ми лишилися, а вони дадуть стільки контрибуції, скільки схочемо. Та заява довіря піднесла стрільців ще більше на дусі.

19. серпня 1919 наступали ми з Райгородка на Бердичів. З другої сторони наступала на Бердичів енерґійно 6-а бриґада і заняла двірець. В Бердичеві зустрів нас легкий опір, правдоподібно місцевих большевиків. Однак по короткій скорострільній серії в місті утихло, а ми перемашерували місто з піснею. На стації застали ми вже саперів 6-ої бр., що нищили тор перед нападом большевицьких броневиків з Житомира. На стації запаслися ми в довгі скринки австрійської амуніції до скорострілів.

Відтак машерували ми знов майже без боїв та вступили в села київської ґубернії, а там повіяв зовсім інший дух. Люди нас витали як рідних, приймали хлібом і сіллю. Так приміром в Никонівці дали громадяни на наше привитання виставу „Сватання на Гончарівці". В інших селах витали нас усюди радісно, відправляли богослуження на наш успіх і т. п.

27. серпня 1919. р. прийшли ми у Хвастів. Ми мали там день спочити, тому пішли оглянути місто. Люди дивилися на нас з цікавістю. Дуже подобалися їм наші відзнаки. На передмістю зголосився один швець і заявив мені, що Український Уряд перед своїм відворотом з Києва замовив у нього для війська деяку кількість пар черевиків, та лишив на цю ціль шкіру. З того він вивязався в той спосіб, що 300 пар черевиків може вже відставити. Ті черевики побрала 5. бриґада. Коли зважимо, що наша армія була боса, то зрозуміємо, яка важна була прислуга цього українського патріота.

На другий день ми мали звільнити 8-у бр. в Кожухівці. В марші вперед побачили ми 8-у бр., що відступала витиснена большевиками з Кожухівки. Ми розвинулись в тій хвилині в рострільну, та заняли знов опущене село. Цілу ніч ворог острілював нас з броневиків, а рано ми вирушили в поле в напрямі на Скиток. Околиця лісиста. З ліса випала большевицька школа „красних командирів" густою лавою з метою, як ми опісля довідалися, відкинути нас поза Хвастів. Однак зараз під лісом сотня хор. Мельника зломила большевицький наступ, поранивши та вбивши кільканацять, а між ними вбито командира сотні. У вбитого кмдира знайшли ми карти та приказ, щоби протинаступом відкинути нас того дня за Хвастів. Так не дали ми большевикам виконати протинаступу і в погоні за ними здобули Забірє.

Тут зійшлися ми з І/5. курінем та кмдтом 5. бриґади сот. Косарем. По короткім спочинку дістали ми приказ маршу на Боярку через Малютинку — отже в бік, а І/5. курінь мав машерувати також на Боярку коротшою дорогою. В дорозі на Малютинку полонили ми 2-ох большевицьких звязкових, що йшли з приказом до своїх частин. Ми перейшли Малютинку, та ввійшли в густий ліс. Сот. Чайка післав 2 сотні вперед в розстрільній. 2 в резерві машерували в кольонах. В лісі наткнулася наша розстрільна на большевиків. Вивязалася коротка але сильна стрілянина. Сот. Чайка потиснув свого сивого та пігнав туди, де була стрілянина. Скоро большевики утікли.

По тій стрілянині пішли ми дальше. Ліс прорідився, а перед нами на кількасот кроків стація Боярка. З заходу т. є. з Василькова їхав броневик і ми були певні, що це наш. Рівночасно з броневиком впали ми на стацію. Чтр. Боднарчук хотів йти до броневика дещо розпитати, але якраз почув від залоги: „таваріщ з какой часті?" Волосся стало йому дубом і в тій хвилі він опинився за вуглом будинку. Вслід за цим чути було большевицьку лайку та скорострільну серію на нас. Рівночасно броневик цілою силою пари рушив вперед.

Стація Боярка занята нами. Село Боярка 2—3 верств на схід, а на полудне кілька верств від стації Боярка село Бодаївка, де окопалися большевики. Після бриґадного приказу ІІІ-ий курінь мав заняти село Боярку, а стацію мав обсадити І-ий курінь. І-ий курінь окопався в лісі, а на стацію чогось не хотів, чи не міг прийти.

Я післав 2. їздців на звязок до 8-ої бр., що мала бути в Василькові кілька верств на захід від ст.

Боярка. Не минула година, їздці прилетіли на спінених конях і зголосили, що в Василькові большевики. Отже несподівано III-ий курінь вдерся клином на большевицькі зади, а з другої сторони большевицька частина в Василькові грозила окруженням нас. Ситуація була дуже поважна. Курінь наш слабий. В заді в Василькові большевики, в Бодаївці большевики, а не відомо хто в селі Боярка; також не знали ми докладно, де окопався I-ий курінь. Мимо цього сотн. Чайка обсадив стацію скорострільною сотнею, а курінь помашерував в село Боярка.

Під захід сонця обсадив III-ий курінь Боярку велике розкинене село. В ночі лишив сот. Чайка в селі 2. сотні під кмдою пор. Плешкевича, а сам з півкуренем і адютантом вернув на стацію, бож могли наступити большевики і з Василькова і з Бодаївки. Стрільці були смертельно потомлені, лягали на землю як снопи, та зараз засипляли. Зате своїм бравурним маршом вперед помішав III-ий курінь пляни большевицького кмдування цілком. Большевики протинаступу не повели, не викинули нас за Хвастів, а навпаки, мусіли уступити з Василькова, який обсадила 8-а бр. а заняття Боярки було вирішним боєм за долю Києва.

По очищенню Василькова приїхав на броневику в Боярку головний отаман Петлюра, та дуже похвалив стрільців 5-ої бриґади. В боях під Скитком і Бояркою мав III-ий курінь 2. убитих та 3. ранених. II-ий курінь стратив в лісі під Скитком пор. Ґаука, що попав в полон, однак вже в Києві наспів до нас знов.

30. серпня 1919. р. раненько вирушив III-ий курінь з Боярки і йшов в боях через Юрівку—Шахравщину—Жуляни на товарну стацію Київ.

Заледви вийшли ми за Боярку — а день був ясний, гарний, літній, гарячий. Сонце піднялося високо. Тутже коло сонця показалася друга ясна куля, що висилала тисячі променів немов друге сонце — це золота баня Печерської Лаври. Коли стрільці довідались, що це Лавра, скидали шапки, хрестилися, цілували землю.

Одушевлені ввійшли ми в село Жуляни під сильним скорострільним вогнем. Наш курінь малий. Селяни нас витали, та говорили: „Це ваша розвідка, а деж ваша головна сила, бож большевиків пішла сила". Ми їх успокоїли кажучи: „За нами йде ціла Галицька Армія".

Вийшовши з Жулян стрінули ми ще опір большевицьких задних сторожей на узгірях перед самим Києвом, однак і той нас не стримав. Ми перемашерували полями просто на передмістя Києва, а перед нами розстелився гарний вид матери українських городів зі 100 золотими банями.

Кияни витали нас на передмістю, та жалували, що не можуть нас приняти хлібом та сіллю, бо большевики забрали. Зібравшися на передмістю рушили ми на товарну стацію, яку ми обсадили в 6-ій годині вечором так нечайно, що біля соток цілих потягів застали ми ще большевицьких „караулів". Пор. Плешкевич віхав на своїм коні на перон та влетів на одного „караула". Зачався страшний рукопашний двобій на смерть і життя. Большевик був сильніший і бувби поконав пор. Плешкевича. Та в тій хвилині надбіг один стрілець. Прискочив до них обох та з криком: „чекайте, чекайте, пане поручнику" всадив отвір кріса між них обох. Викрутив кріс дулом до грудей большевика і спустив язичок, а большевик повалився на землю.

Санітарна валка 21. Бриґади У. Г. А. Стоять від ліва: дес. Петро Смолій, віст. Іван Тишко, ст. дес. П. Лопух, сидять від ліва: булавн. Лукіян Бородавчук, сестра ?, хор. Ляндав.

На товарній стації здобули ми величезну добичу. Були там цілі потяги харчів, цукру, соли, амуніції, полотна, матерії, були броневики, чого ми всього, як відомо, не дали ради вивезти.

Згідно з наказом ґен. Кравса мав відбутися на другий день святочний вїзд до Києва. 5-а сокальська бриґада мала дати почесний курінь. Кмдтом цього куреня мав бути сот. Чайка, а старшини з цілої 5. бр. мали бути кмдтами сотень та чет цього куреня. Та не так склалося, як бажалося. Новий білий ворог підступно, як пише ґен. Кравс, провадячи переговори (другий раз в історії УГА) заняв Київ і ми залишили так тяжко здобутий престольний город і пішли дальше в кровавий кадриль, в чотирокутник смерти, попросивши собі до „візаві" ще страшнішого ворога — тиф.

Український галицький полк в роках 1920-1922-1923 на Великій Україні

Спомин.

Написав: *о. Іван Левицький*, кол. підхорунжий УГА.

У нас вже є чимало споминів про У. Г. А. Читав я вже спомин про „кінець" У. Г. А., а п. Борис Колодний у „Гал. Соц. Рад. Республіці" 1920. р. стор. 27. подає, що Гал. курені розвязано, а стрільців розкинено по ріжних російських частинах. Одначе ще нігде не було спомину про У. Г. А. в роках 1920—1922—1923. Уважаю за свій обовязок подати цей короткий спомин до Історії Української Армії.

Тульчин. — Лічниця У. Г. А. містилась у палаті московського кн. Суворова. У правім крилі цеї палати, у двох наріжних кімнатах першого поверху лежать старшини. У решті кімнат цього ж крила розібрані підлоги, вікна, двері — це сліди революції. Ліжок у цих двох кімнатах 10 і стільки хворих. Лічились майже всі власним коштом, хоча ліки і харч діставали ми від управи лічниці. Звязку майже жадного не було із управою, а то через віддаль, бо палата — це був великий будинок, а крім того був великий брак лікарів і ліків. Крім шпитального лікаря та сестер заходив до нас дуже часто місцевий фельчер Левицький, який дуже прихильно відносився до нас та лічив, як знав і як міг.

Настала весна 1920 р. Перехід У. Г. А. в Ч. У. Г. А. Ліжка почали опорожнюватись, хто лиш міг, чи старшина чи стрілець, втікали. Остались лиш ті, яких тяжка хороба прикувала до постелі ще на довший час.

Про саме місто та відносини не можу нічого писати, бо в ньому майже не був, від Різдва до Великодних Свят пролежав у згаданих кімнатах. Пригадую собі, що лежачи біля вікна — а було це на передодні приходу большевиків — я бачив з нього горбок в напрямі заходу, за яким зникали останні підводи, на яких відїздили наші війська.

Прикований тяжкою недугою тифів: плямистим, поворотним і черевним, а вкінці часовим паралїжем у ногах як наслідком тифів, я зовсім не міг рухатись, хоч ноги майже нічого не боліли — крім пальців у ногах відморожених і вже виличених.

Одного дня, а було це вже по злуці У. Г. А. з большевиками, попід вікна лічниці перейшли у гробовій мовчанці наші частини на фронт як Ч. У. Г. А. Що тоді ділялось у мені, знає лиш той, що тоді жив, бачив це, хотів йти, а не міг.

Вони відійшли, а ми залишилися. Наслідки „злуки" не довго дали на себе ждати. Ліжка у наших кімнатах стали проріджуватись, одні почали самі втікати а по інших приходила Чека. Забрали від нас якогось старшину, мабуть наддніпрянця — останками сил боровся але боротьба була нерівна, Вдягли його і повели — під „стєнку".

Харчі, дієти, платні знесли, залишили трохи свого гроша і за них прийшлося жити та лічитись.

Одного дня, коли я почав трохи ходити, а радше сунутись на руках серед ліжок, зайшов я так до другої кімнати і на диво знайшов там свого тіточного брата Юрка Курмановича, братанича ґенерала Віктора — який вже також якийсь час лежав недужий на тиф. Привитавшися, розговорившись, почали ми у двійку радитись над нашим положенням. Та в-тім прийшов наказ опорожнити ліжка і зробити місця для червоних. Тоді ми у двійку наняли кватиру таки зараз біля лічниці, але і тут не дали нам спокою — шукали за старшинами. Наслідок був такий, що брат утік, а був він хорунжим від артилерії, а я таки залишився. Хвороба не покидала, а почала змагати на ново. Вже і ходити чи радше сунутись на руках я не міг і прийшов в додаток ще черевний тиф. Мене, ні живого ні вмерлого, перенесли назад до лічниці.

Так пролежав я до Великодних Свят. Управа лічниці під проводом сот. Івана Рудницького справила свята, — наділила пасхою. Спасибіг їм. — Лікарська комісія признала мене як тяжко хворого на дальше лічення і то в Одесу. І третього дня Свят повезли нас на трьох підводах у Вапнярку на залізницю, а далі у Одесу.

Нас їхало пять: поручник Махник без двох ніг вище колін, четар Евген Дзінґало із Яворівщини без пальців у ногах, якийсь десятник без пальців у одній нозі, ще якийсь стрілець теж без пальців і я. Ніодин не рухався, всіх треба було носити, а то й обертати — всі тяжко хворі. Нас повезли старшини і одна сестра.

У Вапнярці прийшлося нам ждати від полудня до пізної ночі на відїзд, хоч потяг мав ще в полудне відійти. У цю пору на тилах більшовиків оперував отаман Тютюнник. Червоні вантажили піхоту, кавалєрію, артилєрію, не знали куди і як боронитись і скоса, а то і добре ворожо дивилися на нас. Нас завантажили у товарний ваґон і десь у ночі ми відїхали, а рано стали у Одесі.

День був гарний, теплий, цеж була весна, український південь, а сонічко вже добре гріло. Наші конвоєнти пішли у команду двірця зголоситись та просити санітарних возів по нас. Це трохи забрало часу, а ми сидячи у ваґоні снували ріжні думки. В тім приступили до нас залізничники і спитали мене, чи я знаю по німецьки. Я потакнув, що знаю, тоді вони заявили нам, що тут нас жде певна смерть, що нас розстріляють. Хотіли ще щось говорити, але в цю хвилину надійшли наші конвоєнти в товаристві Чека. Почалась перша стріча із чекістами, перегляд паперів та ревізія. Забрали нам револьвери, майже всі річи, залишили лише те, що на нас, кажучи, що йдем у лічницю то нам того не треба. Понесли нас на ношах до тачанок і повезли до Української Лічниці при вулиці Старопортофранків-

ській ч. 36. Ця лічниця була тепер переіменована на „Сводно Евакуаційний Ґоспіталь № 35". Командантом лічниці був отаман Гарабач.

По списанню ґенералій (списував їх мабуть Петро Галинський, підхорунжий У. Г. А.) призначили нас у одну кімнату в партері від подвіря. В цій кімнаті було не більш як 8 ліжок і стількиж нас хворих. Тут запізнався я із чет. Пушкарем.

Саме на передодні відомого розстрілу Галичан в Одесі на стації у вагонах та загального виарештовання навіть хворих у нашім шпиталі, а було це мабуть в тиждень по нашім приїзді, нас трьох, а то: пор. Махника, четаря Дзінґала і мене відвезли на дальше лічення у 24 -ий хірурґічний шпиталь при Грецькій вулиці, який тоді знаходився у грецькій школі.

У нашім шпиталі був фельчер, який зовсім не хотів нас доглядати. Ми, як тяжко хворі, потребували доброї опіки, а фельчер Філіпов-Беловський зовсім легковажив собі нас. Одинокі сестри, що дбали про нас. У перше ми побачили тут комісаря. Була це жидівка мала, погана, словом, як то в нас кажуть паршива жидівка, але бровнінґ за поясом носила та розпитувала нас, що ми за одні.

Та лихо не спить. Коли ми вже були у 24. хір. шпиталі впало воно на нас. Галичани перейшли на фронті до Гол. Отамана Петлюри. На нас видано присуд смерти і то досить оригінальний: викинути із другого поверха на діл, засуд короткий, засуд „рабоче крестянской депутації", виданий хворими червоноармійцями. Хоч у лічниці були і білоґвардейці, їх не чіпали, а лиш нас трьох. Однак управа лічниці нас оборонила. Як до тепер лежали ми в одній кімнаті, так по цім засуді, нас розмістили. Пор. Махник залишився на своїм місці, а чет. Дзінґала і мене перенесено в іншу кімнату. Операцію тут перевели лиш пор. Махникові, що з ним опісля сталось, не знаю. Можу лиш тут сказати, що дійсно був тяжко хворий. Перша операція без жадних лікарсько-хірурґічних засобів, а дальше друга сильно поділала на його здоровля. Мав при собі цитру, що її якимсь чудом не забрали в нього та часто на ній вигравав. Я залишив його в цім шпиталі. Тому, що нас було лиш трьох, нас усі знали, хто ми є, а проте управа відносилася до нас більш як добре. Коли було забракло місця на ліжках і клали по трьох хворих на двох ліжках, нас залишали завжди самих на своїх ліжках. Персонал був контрреволюційний і також старався нам помагати у всім.

Чет. Дзінґало вилічився та при помочі знайомих, яких собі піднайшов, виробив собі якусь посаду. У 1925. чи 26. р. бачив я його у Львові.

По кількох тижнях мене перевезли до іншої лічниці, яка містилась ближче моря, на жаль я забув її назву. Відносини були тут погані, нечистота, брак харчів, дієт не було, лікарського догляду та ліків теж. У цьому шпиталі лежав якийсь старшина білоґвардієць, грубий, високий і здоровий як дуб, але всетаки ніколи не ходив, а носили його щодня на перевязку, ще і „пост" сидів біля нього як день так ніч. Носили його доти, поки не втік.

По кількох неділях призначено мене трикратною лікарською комісією на дальше лічення на Лиман. На лічення на Лиман було дуже тяжко дістатись у цю пору, але я відїхав. На Лимані пролежав я повних 2 місяці, липень і серпень. Санаторія де я лежав, це бувші приватні „дачі". Лікарський догляд був дуже добрий, харч 5 разів денно, теж дуже добрий, ріжні десерти, вина, овочі, лічення у купелевих заведеннях, обслуга майже вся панська старорежімна, щоденні розривки, концерти-вистави, але все московське. Раз музика хотіла грати українські пісні, однак влада спротивилась, добачувала в тім контрреволюцію-петлюрівщину.

В кімнатах нас лежало по двох, а товариство було ріжне. У цім павільоні, де я лежав, лежали здебільша хворі старшини та вчені. Запізнався я тут із Іваном Зрадою, який був там санітарем, а тепер є священиком у Галичині.

У вересні, як я вже виздоровів, відіслали мене до „дому виздоровців" у Одесу. Цей дім знаходився у якійсь школі біля парку, з якого вид був на море (назви не памятаю). Бруд, нечистота, підлий харч, відносини страшні, товариство ріжне, москаль, татарин, китаєць. Почало дошкулювати зимно, ніякого одягу в мене не було крім цього що на мені, осінь надходила. Від моря тягнули зимні вітри.

Той сильний перескок від першорядної санаторії до т. зв. дому виздоровців знов надрушив слабе моє здоровля. До того мучила мене туга за своїми, непевність, що робити, куда іти, всілякі думки, пляни. Молодість казала жити, а недуга робила своє.

Почали списувати всіх здорових і відсилати на Перекоп на Вранґелівський фронт, а звідтам приходили невеселі вістки. Вранґель добре укріпився, а червоні рішили цей фронт за все зліквідувати. Слали людський матеріял, збирали, де лиш і кого могли, почали і нас брати. Записали і мене. Одного дня я пішов на „супровіт. комісію" де признали мене як нездібного до війська, мали видати за кілька день папері на поворот до Галичини, яка була тоді під окупацією червоних. Однак, коли я прийшов в означенім речинці по папері, мені їх не видали, кажучи, що червоні опускають Галичину, бо там поляк із Петлюрою наступає, от кажуть — вам тепер у Галичину не вертати то йдіть на Крим. І вийшов знов у Крим.

Та істнувало тоді в Одесі т. зв. Міжнародне Бюро, яке знаходилось у якомусь Банку, де списували всіх чужинців. Пішов я до того бюра, кажу що я старий австрієць, біженець, десь пригадав собі ще зі старого режіму, що такі річи істнували. Питали, розпитували, оглядали, нюхали, чи контрреволюцією не пахну, вкінці сказали прийти за день-два. Діставши документи подався я до Жмеринки до своїх частин, себто до Червоних Галицьких Частин. При мені записувався у цім бюрі якийсь Галичанин, мабуть старшина літ 35—40, що з ним сталось не знаю, я його нігде більше потім не бачив.

Із тими паперами вже я не пішов до дому виздоровців, а просто на дворець. Діждавши вечора всів до потягу та на полудне приїхав у Жмеринку і знайшов наші частини, а радше якусь частину, нині не тямлю яке то було бюро, бо раз що тих бюр була велика сила, а друге що це бюро евакуувалось із приближенням фронту Петлюри, а вкінці я як оглашенний новик не вспів вивчити всіх цих назв. Мені лиш тут

доповнили документи до Винниці, бо там стояли наші частини. Таки вже пізно вечором на тендері виїхав у Винницю, де на рано приїхав.

Винниця, місто знайоме мені з 1919 р. з часів Української Держави. Тут зайшов я перш за все до знайомих, що проживали напроти Нар. Дому, трохи підкріпився, відпочав, спитав про ситуацію і довідався про наступ Петлюри, бої партизан в околиці. Рад не рад прийшлося іти до своїх частин зголоситись. Зайшов до кримських казарм, які були зараз біля двірця.

І так перебуваючи від весни до осени по ріжних лічницях, я опинився знову так би казати серед Галицької Армії.

У. Г. А., чи тепер Ч. У. Г. А., числила тоді у Винниці біля 1000 душ, а назва була „Запасний Галицький Курінь при 45 Сов. Стр. Дивізії" чи в скороченню Зап. Гал. Бат. (Запасний Галицький Батальон). Зайшов у канцелярію запитатись. Тут стали питати, що за один, де служив, чим був, де дотепер перебував. На щастя у мене папери були всі в порядку, вже від осені 1919 року по ріжних лічницях — скоро рік, і тимиж паперами виказав я своє „алібі". Із канцелярії вийшов військом. тов. Онуфрій Нагуляк, поставний, досить високий і почав шукати в мене контрреволюції, але на моє щастя її не знайшов і вдоволився паперами. На паперах всіх було, що я стрілець. Однак мій стан здоровля та зверхній вигляд велів їм післати мене у булавну сотню, чи пак на кухню стругати бараболю.

У булавній сотні я стрінув деяких знайомих, як пр. свого свояка Михайла Левицького із Борислава, хор. Михайлова із 7. Бриґади та ще декого. Ціла булавна сотня мала на своїм етапі ріжних фірманів і інших людей із господарських частин, а також відділ хворих-немічних, що ніякої служби не сповняли, але мала також на своїм етапі із 30 ріжних бувших старшин чи підстаршин (якщо їх не було більше, бо я застав біля 30) як підозрілих. Жадної строєвої служби не сповняли, зате ходили до поблизьких лісів різати дрова, а ходили на кілька днів, діставши стількиж пайку, а ті що залишалися у казармах, стругали бараболю, замітали подвіря, носили воду. Але стан цих людей все зменшувався — втікали: Команда була вдоволена з цього, бо мала меншу відвічальність.

У Винниці я перебув 5 день і за цей час щоденно відбувались „мітінґи" під проводом військома Нагуляка, що залюбки вилазив на якийсь насип на подвірю та в подертім австрійськім плащі разом із іншими партійцями пописувався знанням талмуду Маркса. На мітінґи йшли всі, а це виключно страха ради. По скінченню мітінґів та по відспіванню революційних пісень всі розходились. Осінь вже на добре добиралась, сонце хоч світило та не гріло, ночі були холодні, казарми без вікон, дверей, без пріч. Зимно далось мені немічному і без жадного теплого одягу, без плаща, у московських лаптях добре в знаки. Ще бодай задня пішов на сонічко грітись, якщо воно ще мало силу, але у ночі то у куточку на пригорщі соломи добре мерз. Втікати не ставало сил і средств. Я сказав собі: що буде то буде!

Та на 5-тий день Зап. курінь залишив Винницю. Зачалася загальна евакуація. Серед стрілецтва почали ширитися ріжні поголоски, бувші старшини почали снувати пляни утечі. Приходить наказ відходу. Здорові маршовим походом відходять через Немирів і т. д. в Умань. Решта адм. перзонал та маґазин і хворі, при котрих і я був, вагонувалися.

В Умані курінь, чи пак „Галиційскій Батальон", примістився у центрі міста, здається мені, у будинку бувшого суду. Штаб куреня: Комендант батальону Степан Яцишин, військом (воєнком) Онуфрій Нагуляк, завідуючий господарством (завгосп) Рожанківський, адютант Іван Гаврилів, діловод господарства Орищин, стар. скарбник Кузик, стар. писар штабу куреня Іван Лендзюк, писарі: Дзедзик, Іван Левицький і ще один. Курінь сповняв найбільш службу охорони Штабу XIV. Армії, як також і ріжні розїзди по околицях без більшого значіння. Часто ходили робити т. зв. „суботники", це є валити будки-страґани що суботи на базарі. В Умані мене призначили молодшим писарем Штабу Куреня. Трохи галичан знайшло приміщення у ріжних цивільних заведеннях, як школи, фінвідділи, наросвіти, чи суди. Тут стрінувся я із деякими знайомими з давніших часів, як Дмитрик, що працював мабуть в фінвідділі та ще із одним, на жаль назвисько забув, з яким ще служив за Австрії 1916. р. у Ярославі. Сам він був по фаху учитель і тепер по свому фаху працював.

До речі подам тут одну подію. Зайшов я у маґазин одного дня по харчі, бачу там одного стрільця, що теж набирає харчі, придивляюсь йому і кличу до нього: „Здоров Іване!". Витаюсь, подаю руку, а цей ані руш, ні руки, ні вітання, та ще й каже: „Я вас, товаришу, не знаю". Кажу йому: ви так зветесь, звідсіля та звідсіля походите; ні, тай ні! Аж вечором хтось відчиняє двері і кличе мене. Бачу, це той що перед двома годинами мене відрікався. По деякім ваганню виходжу до нього. Витається він зі мною тай каже: „Слухай Іване, я тут не звуся Іван Ганицький — це син пок. о. Ганицького, військового духовника, що умер на тиф і похований у Винниці — але Іван Радкевич, криюся та жду нагоди на утечу".

По місячнім постою курінь вирушив до Черкас. Штаб зайняв гостинницю у центрі міста, сотні по передмістях. Запасний курінь, чи як він звався в скороченню „Зап.-Гал.-Бат." сповняв цююж саму службу. Черкаси, як і околиця, під цю пору сильно повстанча, всім нестроєвим, почавши від адютанта аж до чури т. зв. вістового видано кріси і набої, з якими треба було всюди ходити і урядувати, навіть комбат і військом дістали кріси. День-два ми носились із ним, але опісля побачили, що нам не грозить ніяке лихо від повстанців — повстанці вже знали, які ми „червоні" і ми залишили кріси по кватирах. Хто міг ходив в театр, де вистави давали виключно українські. Взагалі характер міста і околиць носив в собі духа українського, сильно ворожого до московського наїздника. Арешти переводжено все і всюди.

(Далі буде).

Крути

Написав: *Франц Коковський.*

Прольоґ виголошений на Святі Крут в Бережанах, дозволений до вистави повітовим Старостом в Бережанах дня 28. січня 1938. р. до ч. В. 32.

Занедбана братська могила героїв зпід Крут.

— — — — — — — — — — —

Частина цеї могили розрита, у ямі, що її видно на середині могили, людський череп.

На сцені сутінь. Довкола могили юнацтво. Голови похилили вниз, руки опустили додолу.

У протилежному кінці сцени:

РЕЦИТАТОР:

І дикі квіти вже відцвіли,
де бій колись ішов завзятий,
а понад тихії могили
злетить часами крук крилатий.
Часом осяє ясен місяць
розгорнену дощами яму,
де людський череп щирить зуби
і кличе тихо — — —

ГОЛОС ЧЕРЕПА:

Мамо, мамо!

РЕЦИТАТОР:

Нещасна Ти, прескорбна Мати,
блаженна, Страднице свята,
що слала діти по світах
за кривди других воювати
і нести месть усім катам.

Де не лилася кров гаряча,
куди річками не плила
юнацька кров, палка, добряча?
Де не ламалися крила
до тла?

Ізнад зелених, довгих рівнин,
з Бескидів, білим снігом квітчаних,
із шпилів, дебрів, із полонин
з усіх усюдів кличе твій син
жалібним стоном — — —

ГОЛОС ЧЕРЕПА:

Мамо, мамо!

РЕЦИТАТОР:

А як прийшлося станути враз,
щоб боронити Матірню Волю,
триста героїв стануло Вас:
лиш триста хлопців — квітів у полі
у бій нерівний за честь, за долю!

Ви стали твердо, ніби ґраніт
(гей, серця юні, серця гарячі!)...
В руках юнацьких кріси лискучі
врагам заграють гідний привіт!
Не час на сльози, спазми, розпачі,
як грають громи, як сунуть тучі!

На жир злітається гайвороння...
Преславний Київ увесь в гризні:
ідуть тривожні, зловіщі дні,
за нас хто стане, хто оборонить?

ХОР ЮНАКІВ:

А як прийшов оцей траґічний час,
як нас ділить почали вже на чверти,
як вража хвиля хлинула на нас,
вони одні сказали: Радше вмерти!
Не смерть, неволя лиш для нас страшна!

ХОР ДІВЧАТ:

І хоч нас так замучила війна,
хоч не одне проплакали й забули,
та не забуде мабуть ні одна
душа про тих, хто чашу пив до дна.

РЕЦИТАТОР:

Героїв триста залишає Київ,
в устах присяга: „Свідком Бог для нас:
кровю з під серця або сором змиєм,
або поляжем головами враз!"

ХОР ЮНАКІВ (бадьоро):

День прийшов змагання, слави,
воскресенням стане він,
потечуть ріки криваві,
вороги впадуть лукаві,
залунає волі дзвін!

ОБА ХОРИ:

В кого сила — за рушницю,
хто безсилий — геть і геть!
Замісць серця — в груди крицю,
замісць ласки — гнів і месть!

РЕЦИТАТОР:

А як жертвою в бою нерівнім лягли
за долю країни, за честь і свободу
і як все віддали, що віддати могли,
струснули сумлінням народу!
Зірвалася буря нестримна, страшна,
замела московські сліди з України!

ОБА ХОРИ:

Хоч нині там злидні і люта зима,
кайдани, неволя, а всюди руїни,
у серцях народу, в таємній глуші
палають лискавки,
грюхоче грім,
стогонять прокльонами могили
і щось росте там у душі!

РЕЦИТАТОР:

До Вас, герої ізпід Крут,
до Ваших костей, до слідів,
юнацькі серця рвуться, бють!
До Вас пливе сердечний спів
життя:

При дальших словах Рецитатора юнацтво підносить праві руки до присяги).

все те, що Ви почали,
ми виборем, ми викуєм зо стали!

Перші дні після революції 1917 р.

Написав: *Леонід Бачинський.*

Революція 1917 року на Україні застала 36. окрему сотню скорострілів російської армії, в якій було богато українців, в селі Мирогощі Дубенського повіту на Волині. Командантом був сотник Гамаль, українець з Полтавщини.

Ця сотня властиво відповідала 4 сотням, а права команданта сотні рівнялися правам ком-дта батальону (куреня). Мала власну інтендантуру і служила до вишколення старшин та стрільців, які ішли на доповнення армії.

Скоростріли були переважно типу Максима, але чимало було австрійських скорострілів Шварцльозе, та анґлійських типу Кольта.

Стрільців було коло 400 при 9 сталих старшинах і 20—30 старшин, що переходили вишкіл.

Революція в Петрограді дуже скоро дійшла до глухого села на Волині і зразу вартість сотні упала, а дисципліна, яка панувала під досвідною рукою сотника Гамаля значно ослабла.

Скоро надійшли прикази Керенського, військового міністра, які починалися словами „Всім, всім, всім". Незабаром поручено було заснувати „Салдатські Ради".

Ця анархічна орґанізація у війську нищила дух і вартість війська та утруднювала провід такої частини, як скорострільна сотня, при понад 100 скорострілів.

Пізніще ці Ради стали большевицькими гніздами, вониж довели армію до небоєздатности і самовільної демобілізації.

Українців тої сотні (було трьох старшин) до Рад не вибрали. Всюди опанували виборні місця російські елементи, як більш демаґоґічні, увійшли особи мало освічені і вартість більшости з них була сумнівна.

В першім складі Ради був один лише старшина, прапорщик (хорунжий), з тих, що переходили вишкіл. Його вибрали стрільці.

Стали часто відбуватися „віча" і сотник Гамаль приказував старшинам брати участь, щоб бодай так-сяк здержувати розбурханих і жаждущих чогось надзвичайного від тої революції.

Приказ армії, що можна переходити українцям до окремих зукраїнізованих частин викликав велике невдоволення у москалів. На одному вічу виступив підписаний та заохочував до переходу українців до своїх полків. На це якийсь старшина росіянин остро і грубо виступив проти сепарації. З піною на устах назвав українців зрадниками. Це викликало несподівану реакцію. Одні кричали „ганьба", „хахли зрадники", наші кричали „брехня". Ще хвиля і роспочаласяб бійка. В цей мент хтось крикнув „хахли крадуть скоростріли". Віче вмент обернулося в лаву людей, які бігли до приміщень з скорострілами. Одні і другі повитягали зі складів скоростріли і повстав „фронт". Виставлені дула чекали відповідної хвилини відкрити війну. Вияснилося, що дійсно на фронті перейшов до ворога „Український полк" але по назві, бо дійсно такий піший полк був в російській армії, зовсім не зложений з українців і нічого спільного не мав з новоформованими українськими корпусами.

Ця вістка облетіла усіх і трохи утихомирила дві національні групи. Одночасно довідалися стрільці, що їх делеґата прапорщика хтось підстрелив. Це була провокація, але вона обєднала стрільців, озлобила їх і ледви не дійшло до самосуду над старшинами. Тут сотник Гамаль виказав надзвичайний сприт, арештовано того прапорщика і всі переконалися, що це він сам зробив собі „рекляму".

Ці дві події викликали ще більшу анархію. Почалася дезерція.

Нажаль не знаю чим скінчилося це взаїмовідношення в сотні між нашими і москалями. Ніколи не було між ними гармонії. Мене відіслано приказом до Дубна, а потім до Житомира. Ще далі взяв я активну участь в українській частині, в боротьбі з нашим віковічним ворогом москалем

Осип Мошура

КІННОТА ЇДЕ

Кіннота їде! Коні й люди —
єдиним тілом тут розквітли:
однаким ритмом дишуть груди,
одним вогнем їх очі світять. —

Бо знає воїн, що в атаку
нестиме кінь його, мов вихор,
і знає кінь, що до останку
в сідлі сидіть козацтво звикло!

Мов пальці тих музик на струни,
так ноги коней на дорогу
кладуться ніжно, зграбно, струнко,
і дзвінко брязкають остроги,

і голови людей і коней,
підняті вгору, зорять славу..
Ще мить — і налетять розгоном
мов буря на ворожі лави.

Святочна хвилина піднесення военного прапору на фльоті

Написав: *Святослав Шрамченко*, лейтенант фльоти.

Стаття ця написана на кількакратні запити, як окремих осіб, так і наших організацій, а також для членів тих святочних комітетів, які уряджують „Свята Українського Моря", щоб зазнайомити по мірі можливости їх всіх з тим святим для военної фльоти моментом, з тою урочистою хвилиною в житті кожної военної фльоти, а тим більш рідної, яка звязана з щоденним піднесенням свойого военного прапору.

І якщо стане зрозумілим і на суходолі повна повага цього моменту серед тих хочби, хто цікавиться цим, то тоді мета моеї статті до певної міри буде осягнена. **Автор.**

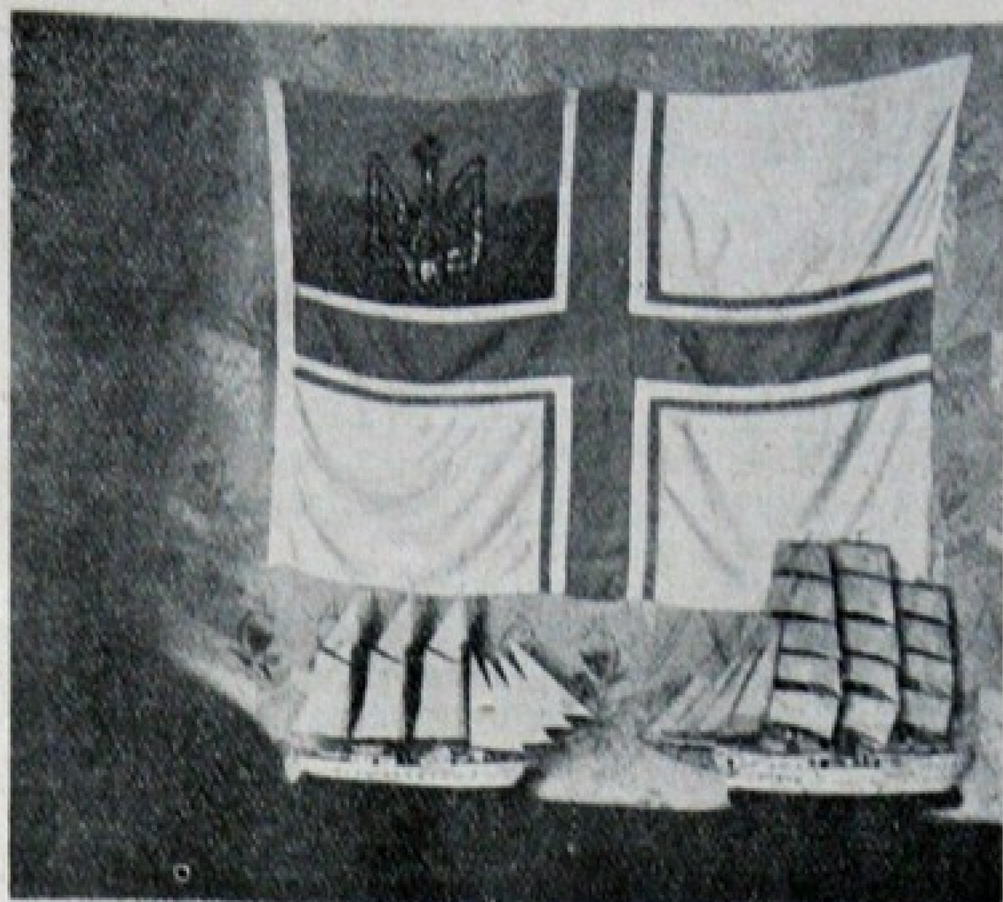

Перший і оригінальний прапор Української Державної Фльоти, який зберігається у автора цих рядків. По ньому був затверджений прапор; він висів в кабінеті Товариша Морського Міністра, пізніш Морського Міністра в Киеві і автор як старший адютант Морського Міністра тоді вивіз його і зберіг. — Під прапором 2 моделі вітрильних кораблів: „Шхуни" і фреґата „Тарас Бульба".

Що це е український военний прапор?

На це дають відповідь такі статті „Своду Военно-Морських Постанов" книга Х, „Морський устав", який ділав в Українській Державній Фльоті в рр. 1917—1920 і був остаточно затверджений 25 січня 1919 р. ч. 79 § 5 („Вістник Державних Законів У. Н. Р." Випуск V-ий).

Про український военний прапор.

Ст. 1284. Военний прапор — білий з синім хрестом, який ділить прапор на чотири рівні частини. Ширина хреста $^1/_{11}$ всієї довжини прапору. Відступивши на $^1/_8$ ширини хреста, проходить коло нього такоїж ширини (теж $^1/_8$ ширини хреста) синя смужка, крім тих його боків, які прилягають до крижа. В крижі ж відступивши на $^1/_8$ ширини хреста від його боків міститься гюйс: національний прапор Держави (складений з синьої і жовтої горизонтальних смуг) в центрі якого міститься золотий тризуб з хрестом, такої ж ширини, як хрест і в 1 і пів рази вищий своеї ширини.

Шануеться, як прапор в полку і всі служачі на кораблі мусять охороняти цей прапор до останньої краплі крови, як прапор Української Держави. Военний прапор підноситься на гафелі чи на кормовому фляґштоці.

СТ. 1285. Военний прапор носиться всіма кораблями, які знаходяться в кампанії, а з тих, які не знаходяться в кампанії: кораблями заліченими до узброеного резерву, — від восьмої години рано до заходу сонця щодня, як на якорі, так і на ходу. В негодяну погоду дозволяеться його опускати, але при зустрічі в цей час іншим кораблем українським чи чужоземним під прапором, то прапор мусить негайно бути піднятий і коли він буде притриманий достаточний час, щоб він міг бути роздивленим, дозволяеться його знову опустити. Інші кораблі, які не знаходяться в кампанії, носять военний прапор лише в неділі і святочні дні.

Ст. 1286. Від заходу сонця і до восьмої години рано, прапор підноситься при виході з рейду, на

Картина відомого маляра-мариніста А. В. Ганзена, який деякий час плавав при штабі командуючого чорноморською фльотою віце-адмірала Колчака. Чорне море. Лінійні кораблі: „Св. Пантелеймон" і дреднавт „Імп. Марія" перед боевою операцією під болгарським портом Варною, в літі 1916 р.

на якому є кріпость, чи стоять военні кораблі, причому прапор опускається по віддаленню від рейду: 2) при вході на рейд, при тих самих обставинах; коли корабель стане на якор, прапор негайно опускається; 3) стоячи на рейді, коли другий военний корабель приходить на нього чи виходить; прапор опускається, коли цей корабель стане на якор чи віддалиться з рейду; 4) при зустрічі в морі з кораблем під прапором виконується приведене в попередній (1285) статті.

Ст. 1287. Підчас бою, на очах ворога, военний прапор підноситься не тільки на ґафелі, але і на машпах днем і в ночі.

Ст. 1288. Прапор підноситься і опускається завжди слідуючи за старшим, а в окремому плаванні по особистому наказу команданта.

Примітка: У відповідь на салютування прапором, прапор приспускається відповідно зробленому салюту.

Ст. 1289. Підчас бою охорона прапору доручається окремому надійному підстаршині, який не допускає нікого до нього торкатись без особистого наказу команданта. Наколи прапор буде збитий, він негайно мусить бути заміненний другим, щоб ворог ані на один мент не міг припускати, що прапор перед ним був опущений.

Ст. 1290. Военний прапор носять всі кораблі Української Державної Фльоти, які знаходяться під командою морського старшини.

—o—

Саме щоденне піднесення военного прапору на кораблі носить незвичайно святочний характер. *Ось як воно відбувалося що-дня на военних кораблях Чорноморської Фльоти:*

„Літо 1916 р. — Севастопільський рейд. — Лінійний корабель-дреднавт „Імп. Катерина Велика". Чудовий, теплий, полудневий ранок заповідає чергову спеку на день.

На „Катерині", як і на всіх кораблях на рейді, іде щоденна рання чепурня корабля. Його миють, шурують, чистять, „драять" мідні частини, щоб допровадити до тієї блискучої чистоти, якою славилися кораблі Чорноморської фльоти.

Без пяти хвилин 8 на флягманському кораблі командуючого Чорноморською фльотою лін. кораблі „Юрій Побідоносець" підноситься до половини сиґнал „ЩИ", що означає, що за 5 хвилин відбудеться на фльоті піднесення прапору без церемонії[1]), себ-то так, як воно відбуваєтья що дня.

Почесну варту корабля викликано на гору. Вона в цілім білім однострою під командою вартового кондуктора фльоти поспішає на своє місце на ют[2]) по дорозі накладаючи шпики-баґнети на рушниці. Всі старшини корабля довгим білим рядом витягуються по старшинству на юті по правому борті корабля. На лівому флянзі старшин відступивши від них на десять кроків, шикується довгий білий ряд кондукторів фльоти, а далі короткий білий ряд гардемарінів фльоти[3]). Сурмачі виблискуючи сурмами займають місце коло почесної варти. В ручний мегафон розноситься команда вахтового начальника:

„Стати до борту!"

І вся команда корабля кидає роботу і стає до борту — лицем до середини корабля.

Настає така тиша, що чути як дзюрчить вода від миття палуби, яка збігає з палуб до шпіґатів.

Ця побожна тиша, в яку Чорноморська фльота занурюється кожного ранку, панує вже над всіма кораблями, над всім Севастопольським рейдом. І шлюпки на рейді, побачивши сиґнал „сушать весла", нерухомо розпластуючи їх над водою, як якісь невідомі великі птахи — і срібні краплі води падають з білих, шклом зісклоблених лопастів у рівну ранню воду і звук цих крапель можна почути, така тиша стоїть в цей мент над рейдом в Севастополі, тай не над одним Севастопільським рейдом, а над всіма рейдами Чорного моря, де тільки не знаходяться военні кораблі славної Чорноморської фльоти. В цю-ж тишу занурюються і ті кораблі, які ідуть в морі, де їх ніхто не бачить і там лише чути, як гуркотять у воді їх ґвінти.

Самий же прапор не лежить, а поважно поко-

---

[1]) Піднесення прапору з церемонією відбувалося в святочні дні ще з більшою урочистістю.

[2]) Ют — частина горішньої палуби корабля ззаду його — на кермі.

[3]) Серед гардемарінів фльоти: автор цих рядків.

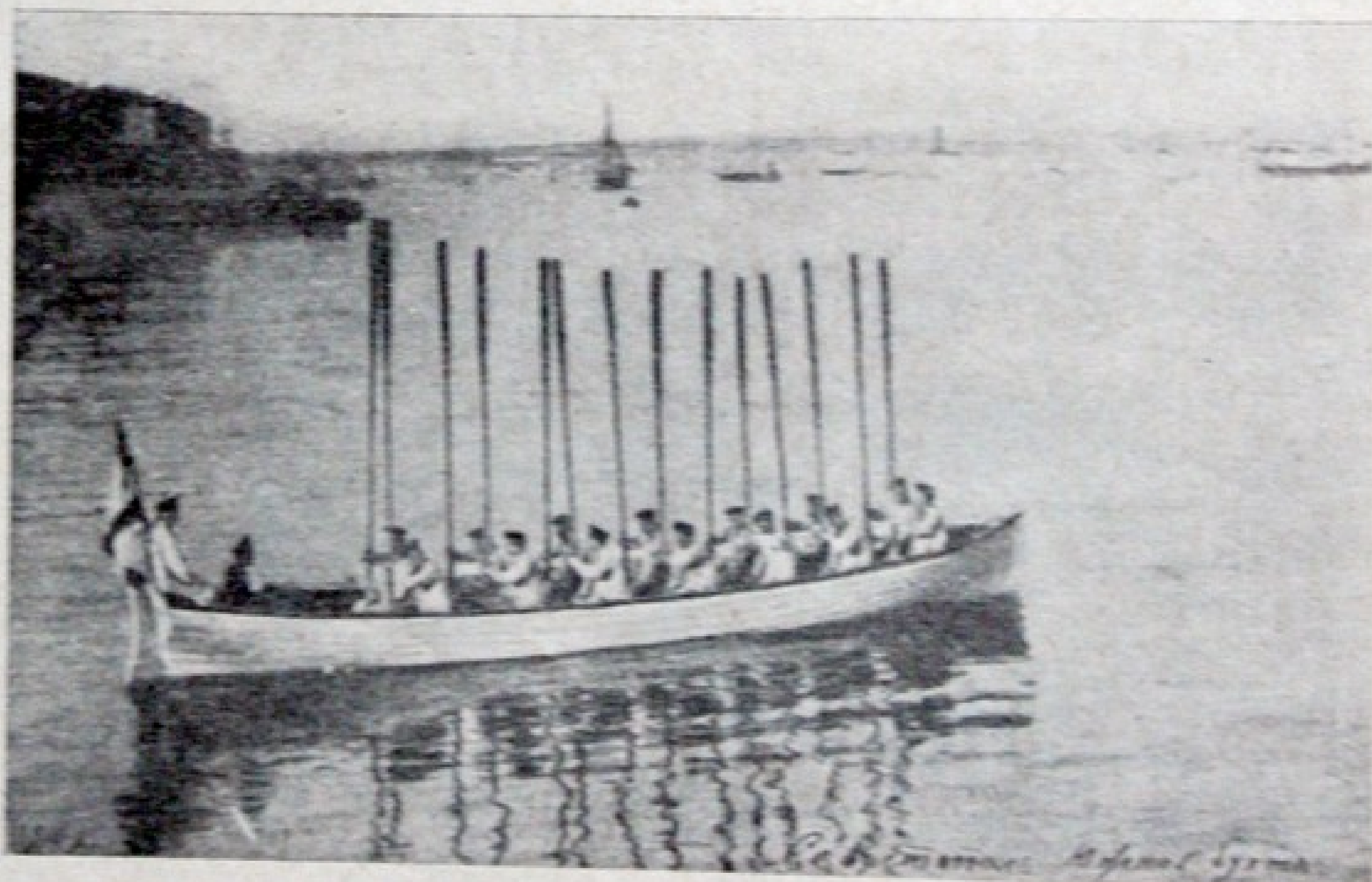

Севастопіль 1916 р. Південна бухта. — По команді „На валок!" всі весла на шлюпці взлітають сторч — до гори. Команда ця буває підчас піднесення або опущення прапору, а також для віддання пошани вищим старшинам.

їться, складений на всіх кораблях однаково на лівому локті матросів-сиґналістів.

Між тим тиша накоплюється все більш і більш над кораблем, над кораблями і над всім рейдом.

На юті вже показавсь командант „Катерини" поважний капітан І. ранґи; потім показалась висока, струнка, гарна постать контр-адмірала — начальника І. Бриґади лінійних кораблів Чорного моря, в склад якої входила „Катерина" і на якій він тримав свій адміральський прапор.

І коли нарешті тиша дійшла до свойого кульмінаційного пункту, на „Юрії Побідоносці" сиґнал пішов до гори — до кінця.

„На прапор і гюйс струнко!"

Лунає урочисто — протяжний голос вахтового начальника через меґафон і замирає.

І над кораблем і над цілою фльотою запанувало повне мовчання — скупчено — поважне...

Їдять очима через біноклі сиґнал командуючого фльотою на „Юрії Побідоносці" вахтові сиґналісти-матроси. Їсть його очима через бінокль Цайса і вахтовий начальник корабля. Бо треба піймати той перший момент дрижання адміральського сиґналу: початок його піднісся до долу, бо ж для того і підноситься сиґнал на кораблі командуючого фльотою, щоб всі кораблі на рейді виконали його одночасно.

Нарешті... „Прапор підноситься!"... раптовно-приспішуючий голосний доклад матросів-сиґналістів з горішнього містка корабля різко порушив мовчання.

Безмовне і швидке питання дозволу блискучим і читким зворотом з відданням пошани в бік команданта корабля і адмірала з боку вахтового начальника.

Таке ж урочисте віддання чести з того боку: яка згода!... і хвилина мовчання, мовчання на Чорноморській фльоті скінчилося.

„Прапор і гюйс піднести!"...

Пролунала енерґійна і гучна команда вахтового начальника меґафоном в напрямку юту („на прапор"!) і в напрямку носа корабля („на гюйс").

І раптом лопнула вся тиша.

Заграли сурми, засвистали всі боцманські дудки підстаршин фльоти, гарно затріпотіли в повітрю чорно-жовті стрічки білих матроських кашкетів, зірваних одночасно з тисячі голів, подвійний тріск рушниць, взятих читко почесною вартою по команді з палашем „підвись" вартового кондуктора фльоти: „На варту" — так „адь—два"! (раз — два!), різкий стук весел, враз підлітаючих над шлюпками на воді сторч — до гори по команді стернових „На валок" і передзвін „шклянок"[1]) на старих кораблях... і сімфонія кінчається: прапор в тиші доходить до місця.

„Накрийсь! Вільно! Варта до долу! Розійтись! Продовжувати прятання (корабля)!" пролунала на закінчення цієї урочистої хвилини команда вахтового начальника і на кораблі розпочався офіціяльно день.

---

[1]) Дзвін або „биття шклянок" існує по всіх фльотах для вказання часу по окремому укладу. Між иншим на „Катерині" тоді шклянок не відбивали.

МАТЕРІЯЛИ І ДОКУМЕНТИ

Перші повідомлення про чортківський пролом

Подав: **Т. М.**

В часописі для війська „Козацький Голос", що виходив при І. Корпусі УГА, находимо в ч. 18, з дати 12-го червня 1919 р. такі перші повідомлення про чортківський протинаступ:

Офіціяльне звідомлення з дня 5, 6, 7, 8 і 9. червня.

З а х і д н и й   ф р о н т: По опущенню перед переважаючим ворогом Тернополя 1. червня, наші війська на північнім крилі були змушені до дальшого відступу. Дня 7. червня удалось ворогові заняти навіть Чортків та відтиснути наші частини аж поза Ягольницю між Маньковичі. Вчера 7. червня повели наші енергічні війська протинаступ, а бої тревали через цілий день 8. аж до 9. червня, який дав повний успіх. Нами занято ЯГОЛЬНИЦЮ, ЧОРТКІВ, БІЛУ І БІЛОБОЖНИЦЮ. В декотрих місцях відкинено ворога аж на 15 км. В наших руках осталося багато полонених, 5 скорострілів, 5 тяжких і одна легка гавбиця. — На лівім крилі над Стрипою без змін. — Наші розвідчі стежі доходили до БУЧАЧА і на південь до СОРІК*).

Н. Ш. Г. А.

Розбиття польської армії.

З депеш, які одержали ми від II. Гал. Корпусу довідуємося, що в Чорткові зістала розбита нашими хоробрими частинами польська армія. Полонено більше як 200 жовнірів, здобуто 52 скоростріли, пять 10 цм. гавбиць, одну 8 цм. канону австр. — все з замками і муніцією, три пушки без замків, приблизно 50 тисяч піхотної німецької муніції, около 120 німецьких крісів, крім сего багато обозного матеріялу.

Наше військо мимо умучення просить о приказ дальшого наступу за поляками, які цофаються в непорядку.

Населення витає наші частини з одушевленням.

---

*) Кінцеві уступи звідомлення, між ними звідомлення із східнього фронту Дієвої Армії — пропускаємо. Т. М.

При VII-ій Львівській Бриґаді на Великій Україні

Хронольоґічний хід подій.

Написав: *П. Мигович*, б. пор. УГА.

(Продовження)

Згідно з приказом команди бриґади рушили оба полки на Троянів. То було коло полудня 21. вересня.

13-ий полк пішов в наступ. Большевики обсадили східній край місточка. Наші рухи обсервували дуже докладно — бо терен від села Татаринівки до Троянова рівний.

Полк 14-ий остав в резерві — скупчений сотнями в ровах і так: III-ий курінь на полях, на ліво від дороги Татаринівка—Троянів при роздоріжжі. Курінь II-ий на право від тої самої дороги, а курінь I-ий на полудневo-західнім краю села. Перед нами — а за 13-им полком, батерія — дві гармати.

Почався бій. Сотні 13-го полку почали підсуватись під Троянів. Та большевики чулися сильні і не уступили. Навпаки, коли вони побачили, що наші розстрільні наступають нерішучо — неохотно, почали собі наступ. Звязку з IV-ою бриґадою, що мала рівночасно наступати з півдня — не було. IV-та бриґада зовсім не наступала. З того скористали большевики, бо всі свої сили спрямували проти VII-ої бриґади.

Бій тривав до год. 17-ої, до часу, як большевики кинулися до наступу. Артилерія, що мала свої становища 1 км. від Троянова почала відступати. Дорогою, що нею відступали гармати, счинилася курява порохів. Була погода, сухо. Легенький вітрець розніс клуби порохів по полях. Порох розстелився при землі, гей дим перед дощем. Приляг зовсім до землі. Що робиться на переді в тій хвилині не було видно. Большевики використали клуби порохів, підійшли розстрільною так, що їх не було зовсім видно, аж на скупчені резерви 14-го полку.

Наші сотні отворили сильний вогонь. На хвилину придержано большевиків, але зараз таки почали вони йти на нас. І так підійшли на приблизно 100 кроків від нашого куреня.

Нараз один з четових командантів III-го куреня, що був на правому крилі куреня при дорозі закричав: „ціляти". Стрільці, що були коло четового команданта зрозуміли це, як „утікати". І ті, що одержали приказ „ціляти", почали утікати. В такій ситуації вистарчить, як один подається взад — за ним другий — третій і цілу розстрільну нема сили нікому здержати.

Настала панічна утеча III-го куреня, II-го куреня, I-го куреня, цілого полку — та бриґади. То був один великий жах, як всі, без розбору — утікали, вулицею, городами, поміж хати, та поза село. Піхота, обози, артилерія, скоростріли — все, що було в бриґаді — не оглядаючись на нікого, перестрашене бігло що-сили взад — за село. Одна з батерій на полудневo-західнім краю села почали стріляти картачами — на близьку віддаль і обстрілювати большевиків. І це все не помагало. Батерія мусіла в поспіху також опустити своє становище, бо от-от булаби попала ворогам у руки.

За увесь час війни, не приходилось нам так, в неладі і переполоху відступати, як тут, в Татаринівці. Аж за селом, вже на шляху Житомир—Бердичів все задержалось. Стрілецтво посідало перетомлене й перестрашене в рови по обох боках шляху і гляділо мовчки один другому у вічі, дивуючись, що сталося, що ціла бриґада в такій паніці опустила Татаринівку, тим більше, що большевиків не було більше, як 300 боєвиків.

Наш бій з большевиками під Татаринівкою і відступ звідтам, це найслабша сторінка VII-ої бриґади — за весь час її істнування.

Тут був останній наш бій з большевиками, перед злукою нашої армії з російськими військами ґенерала Денікіна. Ми, II-ий курінь, хоч були ще на фронті з большевиками, але боїв уже не приходилося нам з ними провадити.

Дальший відворот.

Дня 22. вересня ранком прибув наш полк до села Скриглівки, 5 км. на захід від Бердичева. По короткім відпочинку рушили ми дальше на захід, вздовж залізничої лінії Бердичів—Шепетівка, до села Рачки — а на другий день до міста Чуднова. Тут залишився наш полк, як запас. 13. полк закватирувався в селі Дубищі, що лучиться з Чудновим від північної сторони. В Дубищу повнив 13. полк охоронну службу.

Большевики в той час на нас не наступали. Було спокійно. Поворотний тиф ширився між стрілецтвом сильно. Одні відходили до лічниць, другі приходили звідтам, а треті хорували при сотнях. Тих, що верталися із лічниць за боєвиків числити було годі. Виглядали вони зле — були мізерні, зголоджені, обезсилені. Треба було їм давати більше харчу, щоби відживились. Так і роблено.

В Чуднові розвязано наш III-ий курінь. Стан того куреня так змалів, що треба було його зліквідувати. Одну сотню того куреня приділено до II-го, а одну до I-го куренів. Тими сотнями доповнено стан сотень обох куренів.

Курені числили тоді по около 300. чоловіка. Стан полку виносив около 750 стрільців харчевого стану.

Командант III-го куреня, поручник Льонгин Комарівський з більшістю своїх старшин мав відійти до етапу і вишколювати новобранців та орґанізувати резерви для полку. Саме тепер проголосив Уряд Української Народньої Республики мобілізацію 10-ох річників. Цих новобранців треба було вишколювати на військо. Як показалось пізніше, мобілізація зовсім не вдалася, бо новобранці розбігались до своїх сіл і домів.

Дня 26. вересня відійшов II-ий курінь з командою полку до села малої Татаринівки. Курінь I-ий відійшов до села Слободища, з одною сотнею в місточку Пятках.

Вже 28. вересня стягнено полк, як запас до Бердичева. Курені закватерувалися в касарнях на Лисій Горі. Був це цілий комплекс давних російських касарень. Тепер примістились тут наші курені.

Та і тут не задержалися ми довше. Взагалі в цім часі чогось нашу бригаду, а з нею і полки перекидувано з місця на місце — раз вперед, то знова назад. Вже 30. вересня відійшов полк з Бердичева до села Ахатівки, на північ від Бердичева. З Ахатівки подався перший наш курінь на позицію в селі Катеринівці, де звільнив частини X. бриґади.

У два дні пізніше II-ий курінь обняв ці становища від нашого I-го куреня. Наша боєва лінія полку тягнулася тоді від села Катеринівка на захід і полудневий захід, аж під село Швейкову. На ліво лучив до нас 13. полк, а на право III-та бриґада.

На фронті було тоді спокійно. Большевики на нас не наступали. Ми не мали з ними навіть чуттязвязку. Та всеж ми приготовлялися, що вони можуть на нас наступати. Ми окопались та затяґнули навіть ряд колючих дротів перед окопами — і так чулися безпечніше. Команда куреня була в Катеринівці. Команда полку на хуторі Осиків. Команда бригади у Бердичеві.

Були вже приморозки. Багато стрільців не мало плащів. Були лише в блюзках. Ночами вистоювали на стежах та простуджувалися. Після того відходили до обозу або до лічниці. І це поменшувало боєздатність сотень. В той час брак лише одного стрільця в сотні вже відчувався. Боєвий стан все меншав.

Під цю пору гостив в команді II-го корпусу диктатор З. О. У. Н. Р. Др. Євген Петрушевич. Нас повідомлено, що диктатор приїде на фронт, до наших частин. Ми подали це до відома нашому стрілецтву, котре радо приняло вістку, що його відвідає, саме на фронті — найвищий достойник Української Галицької Армії. Та диктатор не приїхав, бо назрівали важні політичні події у Камянці Подільськім — і він мусів залишити Бердичів.

На фронті в Катеринівці перебули ми до 9. жовтня. Того дня змінили нас частини 5-го полку III-ої бриґади і ми з цілим полком удалися знову до Бердичева, до казарм на Лисій Горі. Як запас повнили ми тут ґарнізонову службу.

В Бердичеві дістали наші сотні теплі кожухи. На сотню припало 30—35 штук. Були це довгі і короткі, сильні, теплі кожухи, що дуже придалися нашим стрільцям на надходячу зиму. Та прикро було підчас розділу кожухів між стрілецтво, що всі не могли їх одержати — бо для всіх не стало.

Вечорами йшли у мійському театрі вистави. Ми пильно їх відвідували. Відвідували їх і наші стрільці. Виставляли національні штуки. В театрі було повно наших старшин та стрільців. Ми були спрагнені театру, бо за цілий час українсько-польської і большевицької війни не мали спромоги бути в театрі. Тому вечірні вистави були для нас великою розрадою. Жаль лише, що наш побут у Бердичеві обмежився всього до чотирьох днів.

Дня 12. жовтня одержав був II-ий курінь наказ відійти до місточка Янушполя. В тім місточку і околиці мав перевести курінь мобілізацію. Наказ цей відкликано — і участи в мобілізуванні ми не брали. Зате дня 13. жовтня заваґонувався цілий полк і відїхав в напрямі місточка Чуднова, до села Демчина.

Наш полк мав за завдання розоружити в Чуднові большевицькі частини, яких командантом був якийсь тов. Несмянов. Ґрупа ця відірвалася була від большевиків (себе комуністами не називали), мала перейти на нашу сторону — а від нас мала переїхати на денікінський фронт. Цього вони собі самі бажали і наше командування почало було в тім напрямі переговори. В переговорах брали участь: представник команди II-го корпусу, наш командант бриґади підполк. Бізанц — і ще якісь старшини. Ближче про цю нараду мені невідомо. Говодено, ґо ґрупа Несмянова буде розброєна. Зброя мала бути зложена до окремого ваґону і так мали вони бути перевезені проти російських військ, під командою ґен. Денікіна.

Однак ґрупи Несмянова чогось ми не розброїли. Причини, чому так сталося, також не знаю.

На фронт проти російських військ ґен. Денікіна.

На фронті проти большевиків, на північ від Бердичева, в тому часі не було ніяких боєвих операцій. І большевики і наші частини не проявляли живішої діяльности. Большевики заняті були невдачами своїх військ на Лівобережжі України з військами ґен. Денікіна і заперестали були воєнних чинностей з Українською Галицькою Армією.

З російськими військами ґен. Денікіна — проголосив Уряд Української Народньої Республики війну.

В боях з військами ґен. Денікіна був вже наш III. корпус. Денікінці знаходилися в околицях Уманя і підходили до Христинівки і дальше до ріки Бог. Тому Команда Української Галицької Армії приказала, щоби і II-ий корпус УГА перейшов на фронт проти військ ґенерала Денікіна.

На фронті проти большевиків коло Бердичева залишилися частини I-го корпусу УГА.

Полк одержав наказ виїхати потягом до стації Козятин. Ми почали ваґонуватись. На стації не було машини, щоби постягала нам порозкидані по залізничих торах вози. Наші стрільці мусіли самі пересувати вантажні вози („40 мужів — 6 коней") в один потяг. Складання поїзду йшло помало. В додатку під вечір, коли смерклось, хтось із залізничників зробив саботаж. Полягав він у тому, що хтось ушкодив одну „вайху" і коли віз переточувався через місце на „вайсі", зіскочив задними колесами із шин.

Вкінці пізнім вечором надїхала машина і полк заваґонувавшись, виїхав ніччу до Козятина.

Рано, дня 16. жовтня виваґонувались ми в Козятині — і полк рушив на схід в напрямі місточка Бололівки. Ми були вже в поході до вказаної місцевости, як прийшов другий наказ: „полк відійде на полудне від Козятина, до села Михайлина".

Наказ виконано. В Михайлині довідалися ми, що в селі є дезертири з Дієвої Армії УНР. Наші стрільці почали шукати за ними.

В селі знайшли ми 8 чоловіка, що самовільно

Сотник Петро Кузик ком. запасової батерії гарм. Бр. С. С.

опустили ряди військ Дієвої Армії. З них 3. мали із собою коні з повним кавалерійським вирядом. Усі були із збруєю.

За кару доручено було забирати від батьків дезертирів овес. Він нам був дуже потрібний, бо наші коні не мали що їсти. Ми були цілий час у поході. З нами обозів не було. Не було також провіянтури, бо вона з Бердичева поїхала дорогою до Козятина і аж пізніше долучила до нас, вже під Брацлавом. З піхотою були найконечніші коні — отже скорострільні коні, верхові коні — коні кухонь та найконечніші вози, що мали ще трохи амуніції та харчу для стрільців. Отже овес в той час був дуже потрібний.

Та не тільки в селі Михайлина були утікачі з Армії УНР., але було їх повно в кожнім селі. В той час придалася-б була дуже якась експедиція, що зібралаб була всіх тих, що не тільки самі залишили ряди армії, але ще й коні зі собою забрали. Був час непорядку і неладу в адміністрації.

Дня 18. жовтня наказано полкові відійти на стацію Голендри, та заваґонуватись і відїхати до Винниці. На стації в Голендрах мусіли наші стрільці самі складати поїзд так, як тому кілька днів під Бердичевом. Машини не було.

Ранком дня 19. жовтня виваґонувалися ми на стації у Винниці. На двірці був якийсь санітарний поїзд військ Дієвої Армії. В почекальнях двірця повно хорих стрільців на тиф. Говорили, що лежать там вже й по три та чотири дні, без опіки. На рампі виділи ми ґрупку матросів української фльоти, що весело виспівували „Не пора, не пора". Та довго не було часу розглядатись, бо треба було рушати в дорогу. Полк відійшов скорим маршом на полудневий схід, дорогою в напрямі на місточко Вороновиці. Ночували ми тої ночі в селі Комарові під Вороновицями.

Раненько дня 20. жовтня, ще не розвиднілось було, рушили ми в дальшу дорогу, через місточко Вороновиці, до місточка Немирова. Перед нами машерував 13. полк. Йшли слухи, що в Немирові мають бути вже війська ґен. Денікіна. Та це не відповідало правді. В дійсності Денікінці були аж в місті Брацлаві над Богом, яких 30 км. від Немирова.

О год. 13-ій були ми вже в Немирові.

На Брацлав.

Відпочавши якої пів години, одержав курінь наказ:

„II/14. курінь відійде негайно до с. Перепільче над Богом, як **„Nachrichtendetachement"** з двома гарматами. Вивідати, які сили Денікінців на полудне і схід та в самім Брацлаві. Місто Брацлав досить сильно обсаджене. 20. X. 1919. 13. година, підпис Бізанц, підполковник".

Наш курінь мав тепер всього одну сотню піхоти і одну скорострільну сотню. Саме тепер зліквідовано нашу 6-ту сотню і усіх стрільців приділено до 5-ої сотні, якої стан виносив тепер до 150 баґнетів . В сотні скорострілів було тоді до 90 стрільців. Таким чином стан куреня був всього до 240 чоловіка — в тім 3 їздці.

Сотник Василь Бачинський, дотеперішний командант куреня захорував. Мусів залишитися в Немирові. Я одержав приказ обняти команду куреня— в дійсности команду **„Nachrichtendetachement"**. (бо куренем не можна звати 1 сотню піхоти і сотню скорострілів, разом 240 люда).

Треба відмітити, що Денікінці уходили у нас за сильно здисциплиноване військо. Говорено, що там існує давна царська дисципліна, що старшин давньої російської армії там так багато, що вони є роєвими командантами. Ми були тим упереджені — отже мали деякий страх.

Зараз після одержання наказу рушили ми в дорогу. А тому, що Брацлав від Немирова далеко і пішки досягнути його булоби одного дня неможливе, ми дістали підводи.

Ціла **„Nachrichtendetachement"** була на возах. На возах були також скоростріли і їх обслуга. Скорострільні коні бігли за возами лише в сідлах.

Цілу дорогу з Немирова до села Чукова їхали ми майже чвалом, бо часу було мало — а дорога далека. Лише час до часу звільнювали ми крок, або й пристали на хвилю, коли стрінули якогось прохожого, щоби дещо від нього довідатись. Нічого цікавого ми від дядьків не довідалися, бо

Всі три односельчани — У. С. С. З ліва до права: Хор. У. С. С. Петро Стратійчук, сот. С. С. Петро Кузик й брат хор. У. С. С. Михайло Кузик.

вони або не хотіли нічого нам говорити, або й не знали нічого.

На переді — яких 400 кроків від цілої кольони їхала кінна стежа. За стежею звязок, а дальше на возах піхота, скоростріли і дві гармати. За гарматами, як задня ослона, їхала чета піхоти. Дорога була добра-суха. Була погода. По обох боках широкої дороги ростуть старі вже — розложисті липи. З них опадувало листя. На полях, по обох боках дороги денеде видно було селян при праці. До них підїздили наші їздці за відомостями.

Під вечір доїхали ми до села Чукова. Воно віддалене від Брацлава 7 кл. З Чукова до с. Перепільче, до нашої цілі — згідно з наказом бриґади, всього 4 км.

В Чукові одержали ми вже від селян докладніші відомости про сили Денікінців. Відомости ці були: вчера і нині через Брацлав перейшло багато Денікінців до м. Тульчина. Скільки то „багато", не могли ми ствердити. Відомости ці були правдиві. В напрямі Тульчина чути було сьогодня гарматні стріли — значить ішов там бій. Тепер у Брацлаві, говорили нам, є коло 50 козаків, які сторожать моста на ріці Бог.

Я рішив відступити від приказу команди бриґади і машерувати замість до села Перепільче над Богом, до міста Брацлава.

З комендантами чет і комендантом батерії обговорили ми плян переходу через міст на Бозі і обсади міста. Ми умовилися, що піхота підійшовши в селі Вовчку Брацлавськім до моста, має з криком „гура" перебігти міст і захопити російську стежу, що була на правому березі Бога, при мості. Скоростріли мали віддати по короткій серії на знак, що піхота вже коло моста. Гармати мали обстрілити місто. В разі нашого неуспіху, мали ми вистрілити світильну ракету, на знак, щоби батерія була в поготівлі.

Вже стемніло було, як ми були коло моста на ріці Бог. Піхота крикнула „гура" й бігцем пустилась через міст, скоростріли віддали кілька стрілів. Денікінці в переполоху залишили місто. Ми обсадили його негайно.

Адютант 2-го чор. полку С. С. четар Евген Домарацький.

Четар Микола Озерів, начальник постачання запасової бат. гарм. Бр. С. С.

українець, просився, що хоче служити в армії от. Петлюри. Його відіслано до команди бриґади

Полонений Денікінець — родом з Чернигова, в Немирові. З тюрми випустили наші стрільці до 20 стрільців з III-го корпусу, яких захопили були Денікінці в полон. Також випустили ми 5. старшин Дієвої Армії УНР. Над ними Денікінці знущалися, говорячи, що вони, то „Петлюрівскіє банди". Усіх їх відіслано до команди бриґади.

В місті Брацлаві зайшли ми з курінним адютантом до якогось приватного дому. На бюрку в тім домі був телефон. Я попросив господаря дозволити покористуватись ним. Я подзвонив. З почти відізвався голос телефоністки. Я просив получення з Немировом. Та його не було, бо дроти були десь ушкоджені. Я наказав обсадити краї міста на дорогах, що виходять з міста.

Про заняття міста Брацлава зголосив я письменно команді бриґади. Я просив також підмоги, бо одна сотня піхоти на цілий Брацлав, це за мало. Сотня стрільців зовсім „згубилась" в місті — а вже не говорити про якунебудь оборону міста. Ми мали відомости, що на Брацлав ідуть Денікінські війська. Про все це подано було докладно до відома Команді Бриґади.

Бої за Брацлав.

Ранком дня 21. жовтня почали Денікінці підсуватись зі всіх боків до Брацлава. Сотня наших стрільців, що сторожила четами на входах до міста, не могла оборонити Брацлава. Наші резерви — 13. полк — прибув вже о год. 8-ій рано до с. Вовчка Брацлавського, але до Брацлава чогось не входив.

Коло год. 9. рано залишили ми Брацлав. Одна стежа, що сторожила на західнім краю міста, не могла вже повернутися через міст до Вовчка Брацлавського — і мусіла утікати в напрямі села Монастирське і в селі Перепільче передісталася через Бог на наш бік.

(Далі буде).

Польський журнал про українські справи

Українська преса досить пильно слідкує за всім, що пише про українську справу польська щоденна преса, але ми звертаємо замалу увагу на статті в польських поважних журналах. Діється це зі шкодою для нас, бо нам треба знати голоси поважних польських публіцистів далеко більше, ніж голоси брукових краківських „Курієрків" чи львівської ендецької україножерної преси.

Журнал „Нєподлєґлосць" це безперечно один з найповажніших польських політичних журналів, який має навіть деякі претенсії, або і прикмети трибуни визначних польських політиків, учених і публіцистів. Журнал цей заложив відомий знавець українських і взагалі східних національних справ, Васілєвський, і в статтях про українську справу в тім журналі видно немалу обзнайомленість з нашим національним життям.

В тих статтях помічаєм передусім одно незвичайно цікаве і повчаюче явище, а саме: величезну ріжницю в поглядах на українську справу серед поляків у добі, коли Польща була поневолена і бездержавна, та поглядами поляків на справу України по відбудуванні Польщі. До р. 1918. поляки говорили про українців як братів, союзників у боротьбі з Росією, признавали українцям право на незалежність і вирішали справу України під кличами: „За вашу і нашу волю"! „Рівні з рівними, вільні з вільними"!

Зовсім інакше пишуть у цім навіть журналі поляки по 1918. р. Це для нас наука, що погляди народу на якусь справу все вирішаються не науково обєктивно, а під кутом своїх національних інтересів. Зовсім у чім іншім лежав інтерес поляків бездержавних і зовсім в іншій тактиці лежить забезпечення інтересів державної вже Польщі.

І тому в журналі „Нєподлєґлосць" за 1935. р. зошит 2 (28) читаємо на стор. 296. цікаву, хоч і коротку замітку про погляди Влодзімєржа Рожаловського в „руській справі".

Довідуємося, що Рожаловський після 1866. р. був еміґрантом, який цікавився українським питанням. Рожаловський брав участь у польськім повстанні, був демократом і вирішав справу України в журналі „Змова" в Ціріху в дуже демократичний спосіб. Він висловлював погляд, що Польща, здобувши волю і державність, „не схоче і не зможе відмовити права на волю Русі ані Литві".

Рожаловський роздумує „чи Польща, без наражування себе на криваві бої і змагання з Русею і Литвою, зможе думати про геґемонію над ними і про диктатуру над тими народами?"

Далі цей еміґрант повстанець доказував, що поляки не сміють навіть думати про поневолення „русинів", що треба прямувати до поділу Галичини на польську й на українську автономічну територію, бо „треба віддати кожному, що йому належиться і вшанувати те, що святе для нас".

Рожаловський кінчив статтю в „Змові" такими словами:

„Одним словом, одна хоругов польської незалежности хай повіває в Кракові, а хоругов незалежности Руси у Львові, а це буде першою стадією до нових щасливих призначень Польсько-Литовсько-Руської Республики".

Колиб так еміґрант із 1866. року Рожаловський дожив до теперішніх днів, то напевно писавби інакші статті в „демократичних" часописах польської ендеції, або і в краківськім „Курієрку", який проповідує повну асиміляцію українців.

„Нєподлєґлосць" за 1935. р. у зошиті 3 (29) реферує не менше цікаву брошуру Людоміла Правдзіца „Вольносць гаслем нашим", яка вийшла 1867. р. в Липську.

Із тієї брошури довідуємося, що польські повстанці типу Правдзіца були прихильниками ідеї федерації словянських народів, і що його брошура мала вплив на погляди Домбровського, Гауке-Босака, Мілковського та інших еміґрантів. Погляди тих демократів розходились з поглядами Лянґевіча, який навіть з вязниці в листах писав, що не признає ніяких інших народів на історичних землях Польщі крім поляків.

Людоміл Правдзіц в полємічній брошурі доказував, що ніхто не має права примушувати українців, білорусинів і литовців лучитися з Польщею і що насильне прилучення чужих провінцій до Польщі булоб тільки замаскованим насиллям. Правдзіц стояв на становищі, що про приналежність народу до держави не може рішати історія, тільки воля народу, тому українці можуть получитися з Польщею хіба добровільно як рівні з рівними і вільні з вільними. Покликуватись на історію не можливо, бо це все виходить на користь пануючого народу і витворює безправя, надужиття і подле насилля народу над народом.

Якщо українці не хотіли б зєднатись з Польщею добровільно, то поляки повинні пошанувати право України до незалежности. Тоді Польща буде зєднувати собі всі славянські народи самою ідеєю свободи.

Польська молодь з табору позитивістів еміґрантів у роках 1873—74 в журналі „Пшишлосьць" в Ціріху не менше ліберально вирішала українську справу. Ця молодь вірила, що не в бою, не зброєю здобуде волю, але працею і освітою, вірила також у мирне полагодження українсько-польської справи та в угоду між Україною і Польщею.

В згаданім журналі містив статтю і якийсь українець, який писав по українськи п. з. „Руський Голос", що українсько-польська угода конечна і можлива та що ту угоду створити має головно молодь.

„Відкиньмо ненависть, єсли ся та знаходит, визнаймо собі навзаєм наші вини і розпочинаймо

діло іншое, діло братне", так писав якийсь анонімовий автор статті в українській мові.

В р. 1872. Й. І. Крашевський видав брошуру „Програм Польскі" і рівнож обороняв ідею українсько-польської угоди, а в „Пшишлосьці" 1872. р. якийсь невідомий поляк полемізував з Крашевським і доказував, що тільки тоді Польща буде вірна собі, як визнає право Русі до волі і незалежної держави. Мріяти про спольщення українців можуть тільки „галапаси і перечулені сентименталісти"

Свою полеміку кінчить невідомий поляк словами Шевченка:

Подайже руку козакові
І серце щире йому дай!"

Дуже багато нового довідуємося з „Неподлеґлосьці" за 1836. рік, зошит 3 (35), в якім Юзеф Новіцкі на стор. 350 пише про те, як боєвики з П. П. С. перепачковували через Львів зброю 1904. і 1905. р. і якто намісник Потоцкі заборонив полякові Новіцкому перебувати в Галичині, хоч посли Дашинський і Грек старалися, щоби Новіцкі осів у Львові. Потоцкі відповів Дашинському: „А я нє позвалям", і „поворот до Польщі облекшив мені аж українець Січинський" признає боєвик з П.П.С. Новіцкі, себто, як Січинський убив Потоцького, тоді аж терорист Новіцький міг приїхати до Львова.

Вправи боївки П.П.С. відбувалися на Чортівській Скалі і в Брюховичах. Боєвики П.П.С. мешкали й переховували зброю при вул. Городецькій, Крижовій, пересиджували в каварні в „Пасажі Миколяша", сиділи нераз у вязниці при вул. Баторого. Автор споминів хвалиться, що він і боєвики з П.П.С. часто били якогось поляка редактора Масловського, який видавав „Пшеґльонд" і виступав проти терористів з П.П.С. Головна кватира боєвиків була при вул. Марка 7. де був і склад зброї.

Ті боєвики з П.П.С. почувалися вже більше на силах, ближче цілі, і менше думали про українську справу, хоч були у Львові, а тільки приготовляли збройну боротьбу за польську державність. Клич „за вашу і нашу волю" затихав і голосніше гомонів гимн „Єще Польска нє зґінела".

Ще раз пригадали собі польські діячі про українську справу в Люблині і в Кракові 7. XI. 1918. р., коли Тимчасовий Уряд Людовий Річипосполитої Польської вніс до законодатного сойму проєкт реформ і закликав у відозві до поляків „до мирного полагодження спірних справ з українським народом" аж до остаточного полагодження української справи на Україні і в Галичині компетентними чинниками обидвох народів".

Цю відозву містить „Неподлеґлосьць" у 2 (37) зошиті за 1936. рік.

Відозву підписали: Томаш Арцішевскі, Іґнаци Дашинскі, Єржи Морачевскі, Едвард Ридз Сміґли, Вацлав Єрошевскі, Стан. Туґут, Вінценти Вітос і т. д.

В цій відозві читаємо такі слова: „Вас, братні народи, литовський, білоруський, український, закликаємо до згідливого співжиття з нами в ділянці творення союзу вільних і рівних народів!"

В тім самім числі „Неподлеґлосьці" читаємо звідомлення Д-ра Юзефа Скшипка про твори, які говорять про бої українців з поляками за Львів 1918—1919. р.

Зі звідомлення видно, що заклики тимчасового польського уряду до братерства — закінчились збройною боротьбою двох народів.

Др. Скшипек пише, що боротьба за Львів 1918. р. була кульмінативною точкою українсько-польських конфліктів з часів Австрії. Автор признає, що твір коменданта оборони Львова Мончинського „Боє Львовскє" тенденційний і вимагає поправок.

На думку автора статті українська література про бої за Львів багатіша як польська. Др. Скшипек признає, що твір Олекси Кузьми „Листопадові Дні" націоналістично тенденційний як і твір Мончинського, хоч праця Кузьми дуже сумлінна. Автор обговорює статті Вацлава Ліпінського „Юзеф Пілсудський і Львів" та статтю Степана Менкарського „Чеслав Мончинскі". Др. Скшипек погоджується з тим, що українці 1918. р. приготовлялися до війни самі без помочі Австрії, і що поляки не були поінформовані про ті приготування. Автор пише: „В тім світлі не дасться доказати твердження, що замах І. XI. був тільки ділом „австрійських сфер".

Поляки були заскочені „замахом" у Львові 1. XI. 1918. р. і почали боротьбу проти українців самочинно без відома вищих польських команд. Це була війна „на власну руку".

Автор подає обширний зміст твору Олекси Кузьми і деяких польських творів, що описують всі відтинки боєвого фронту у Львові 1918. р. і твердить, що українців прогнала зі Львова остаточно аж ґрупа Токаржевського, яка прийшла на відсіч під Львів. Згадує автор і погроми жидів у Львові та пригадує статтю жида Вассера Озіяша, який доказував, що жиди у Львові боялись українців, тому мусіли бути невтральні, та що погроми були спровоковані без вини жидів.

Автор підкреслює, що комендант оборони Львова Мончинський у своїм творі скидав вину за погроми на жидів, які ставились до поляків ворожо. Не скриває автор і того, що ті погроми були по тім, як українці покинули Львів. Не забуває автор книжки Інсуляра „Документи фалшу", в якій цей Інсуляр скидав вину за погроми жидів у Львові на поляків. Стаття Д-ра Скшипка кидає нове світло на деякі епізоди боротьби за Львів. Треба признати, що та стаття написана в річевім тоні і позбавлена того вульґарного демаґоґічного тону, який характеризує більшість польських часописних статтей і споминів про українсько-польську війну 1918. р.

Не менше цікаву картину розкриває перед читачем стаття Д-ра Івана Варенжака про польську Військову Орґанізацію в Тернопільщині 1918. р. З тієї статті, поміщеної в „Неподлеґлосьці" зошит 3 (38) за рік 1936 довідуємося просто ревеляційні речі, яких, видно, не знала українська міліція 1918. р., а саме: що 4. квітня 1918. року в Тернополі утворилась П.О.В. під командою Зенона Шмаля, який дістав від ґен. Ридза Сміґлого наказ

орґанізувати Тернопільщину. Цю орґанізацію творили в Тернопільщині леґіоністи С. Крамар, Кароль Брожина, К. Монджицький. Цей останній згодом став командантом П.О.В. у Тернопільщині, а після цього командантом був Юрій Дмитрів.

В листопаді 1918. р. ця орґанізація дістала наказ приготовляти збройне повстання проти української влади. Команді П.О.В. в Тернополі підлягав і повіт Скалат, Теребовля, Збараж.

Командантами тоді були Юрій Дмитрів і згодом Генрик Шмаль.

П.О.В. у Тернопільщині мала намір машерувати на Львів, навязала контакт з польськими полками австрійської армії, які вертали з України, але плян походу на Львів не удався, бо польські полки пішли з України через Волинь, а не через Галичину і через те, що П.О.В. в Тернополі утратила звязок з командою П.ОВ. у Львові.

Тоді П.О.В. в Тернополі тільки помагала полякам утікати з українського полону, провадила розвідчу службу, диверсійні напади. В тій роботі помагав польським боєвикам лікар др. Віснєвський, який видавав з лічниці потрібні документи. П.О.В. в Тернополі посилала аґентів до Львова і до Одеси, а саме В. Крамара, К. Ґотвальда і Рудольфа Популя, який заступав Дмитрова.

Дмитрова усунули з П.О.В через неслушні доноси, що він рівночасно служить українській поліції.

Після процесу і розстрілів членів П.О.В. в Золочеві, українська влада викрила П.О.В. в Тернопільщині й арештувала Г. Шмаля; тоді команду обняв П. Бальвірчак, а його заступником був суддя Піхлер. Згодом був арештований і Дмитрів, Попель, Мізера та адв. Оборський.

Суд не доказав їм вини, але всеж їх засудили на кару смерти, та на 10 літ вязниці.

Рівночасно український суд засудив братів Шоттів, Івана Ґончовського, Б. Буніковського, Івана Мізера, С. Мрочковського, Б. Романського, Д-ра Р. Шмідта. Деякі з них дістали навіть по 700 буків. Потім був арештований дідич М. Войцеховський і його син з Богатковець у Підгаєччині.

Деяких з тих засуджених розстріляли, але автор статті не подає прізвищ розстріляних.

Член П.О.В. В. Лєвіцкі викривав членів української тайної поліції. В повіті Збараж командантом П.О.В. був М. Мурмило, який через Чагари і Лісичинці втік на Волинь до польського війська.

В літі 1918. р. П.О.В. в Тернопільщині притихла зовсім, а як прийшло польське військо до Тернополя, то увільнило арештованих членів П.О.В. з вязниць, отже, видно, їх не розстріляли.

П.О.В. в Тернопільщині розпоряджала фондами 23.200 корон.

Підчас відвороту польської армії П.О.В. у Ходачкові Великім помагала польській армії в битві з українцями.

В р. 1918 в П.О.В. в Збаражі працював головно Євген Оборскі, Осип Пронай, С. Станкевич, С. Івіньскі і Гнат Маленчак. Терор в Збаражі був завеликий, тому П.О.В. розвивалася слабо. В Збаражі розстріляли Б. Ґловінського, Івана Матвієва, Т. Федоровича, Альфреда Павлюса, Ф Левітовича і Лукаша Берната.

Автор каже, що українська поліція била засуджених, але нічим того не доказух. П.О.В. з Збаражі підняла голову аж підчас відвороту української армії.

Особливо в селах Стриївка, Чагари, Максимівка П.О.В. працювала інтенсивно, плянувала навіть здобуття Збаража, але через терор української влади — цей плян упав і деякі члени П.О.В. втікли на Волинь.

В зошиті „Неподлеґлосьці" за січень-лютий 1938. р. ч. 1 (45) стрічаємо рецензію на книжку українського ґенерала У.Г.А. Антона Кравса „За Українську Справу". Автор рецензії І. С. стверджує, що книжка ґен. Кравса „в дечім повторяє відомі речі, але приносить і нові факти про здобуття Києва У. Г. Армією, переговори з Денікіном та про розпучливий стан У. Г. А. підчас тифу, коли то армія змінилась в одну лічницю". Рецензент підкреслює, що в творі ґен. Кравса пробивається тон нехіті до отамана Петлюри, якому Кравс делікатно закидає брак фахового знання. До хиб твору рецензент зачисляє те, що ґен. Кравс не малює настроїв ані політичних напрямів, які були в У. Г. А. на Україні.

Спомини Стан. Седлецького „футорек" на Україні під Золотополем" у 1 (39) числі „Неподлеґлосьці", картина життя поляків серед українського населення над Дніпром, картина, яка пригадує, що окружені українським народом, поляки вміли зберегти своє національне „я", і ніколи не тратили віри й надії в кращу долю польського народу та вміли боротись за свої права.

Такі спомини, як і взагалі багато статтей в „Неподлеґлосьці" вчать і нас українців дуже багато

Ол. Бабій.

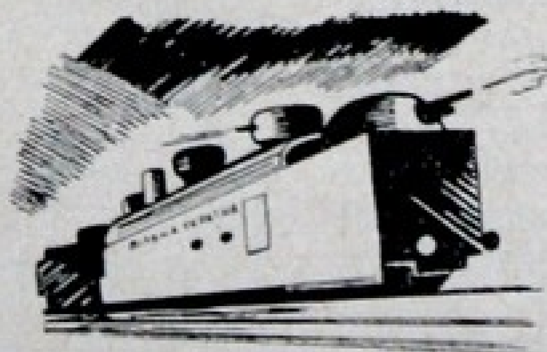

Посмертні згадки

† ІВАН ПУКАЧ.

СС. і Юнак Армії У. Н. Р.

Бл. п. Іван Пукач с. Андрія й Марії, родився 9. X. 1897 в Стрільбичах, самбірського повіту, помер дня 13. червня 1937 р. трагічною смертю, вбитий злочинною рукою. Покійний, селянський син скінчив 4 гімн. кляси у Львові

в р. 1914, а вже 1915 р. покликано його до австрійського війська, де перебував на італійському фронті під Герцом, Трієнтом і Роверетто. На весні 1916 р. перенесено його на російський фронт недалеко Стоянова і в короткий час по тім, а саме дня 3. липня 1916 р. він попадає в боях на лінії Дубно—Луцьк до російської неволі. Він перебуває як конторщик на руднику Голубівка в Донецькому Басейні аж до 1918 р.

З вибухом революції 1917 р. в Росії Покійний їздив враз з іншими українськими урядовцями по селах Донецького басейну й промовами підготовляв нарід до грядучих подій, себто до боротьби за самостійність Української Держави. И дійсне на перший заклик Української Центральної Ради села Донецького басейну дали найкраще військо Української Держави.

Большевицький переворот застав Покійного на його дотеперішньому становищі, одначе коли ситуація стала для нього гарячою, бо за ним шукали красноармейці, Покійний відїхав щасливо до Харкова, а звідти до Києва, де вступив до одної з частин полку Січових Стрільців. Проклямація гетьманату на Україні спричинила роззброєння полку Січових Стрільців і тоді Небіщик подався до Полтави, де по короткому побуті вступив до полку полковника Болбочана, що провадив завзяті бої з червоними військами біля Харкова.

Після протигетьманського повстання війська Болбочана займають бравурним наступом піхоти та артилерії Харків, а опісля Полтаву та Кременчук. По цих боях Небіщик дістає відпустку в цілі відвідин своєї родини і в січні 1919 р. вертається назад на Україну, де стрічає свою частину в Проскурові на панцирнику „Стрілець", з яким бере участь у всіх славних боях того панцирника аж до його знищення ворожими гранатами між Здолбуновом і Озерянами.

В тому останньому бою Покійник тяжко ранений попав у большевицький полон. Довший час перебував він в київській лічниці й звідтіля мав бути відтранспортований до Москви, одначе в серпні 1919 р. вдається йому передістатися до Бердичева, де стрічає І. корпус УГА. Звідси виїздить до Проскурова і вступає на службу при панцирнику „Вільна Україна", що на ньому прослужив около 2 місяці, бо опісля вислано його до юнацької школи в Камянці Подільськім, в складі якої бере участь в боях проти денікінців під Деражнею, одначе внаслідок розбиття цеї школи мусить дальше скитатися по степах України, аж вкінці гнаний збольшевиченими українськими селянами Небіщик подається до Тернополя, звідки вивозять його до табору в Ланцуті.

В січні 1920 р. вдається йому вирватися з цього табору й крадькома передістатися до рідних Стрільбич, де взявся до праці не тільки для відбудовання своєї господарки, але також до відбудови національного та культурно-просвітнього життя в свойому селі.

В р. 1922 внаслідок тяжкої недуги резиґнує з головства місцевої Читальні „Просвіти" бл. п. о. Іван Яворський, гр.-кат. парох, а на його місце члени вибирають головою бл. п. Івана Пукача. Свій великий громадський обовязок повнить він аж до своєї трагічної смерти. За час своєї тяжкої національної праці залишає він для рідних Стрільбич тривалий памятник, а саме його заходами вибудовано гарний просвітянський будинок в 1932 р., який ств центром культурного життя села. Доказом глибокої пошани для праці і заслуг бл. п. Івана Пукача були маніфестаційні Його похорони з численними промовами, що відбулися дня 15. червня 1937 р. в яких взяли участь многотисячні маси народу зі Стрільбич, Ст. Самбора, Білича, Бачини, Страшевич, Созані, Старої Ропи і інших доокоичних громад. Вічна Йому Память.

† Чет. ВОЛОДИМИР НАЙДАН.

Четар Володимир Найдан уродився в Дзвинячі, заліщицького повіту. Початкову науку побирав у родинному селі, а дальше образування одержав в учительській семінарії в Заліщиках. По зложенню іспиту зрілости віддається учительському званню в городенському повіті, де учителює до початку світової війни.

З оголошенням мобілізації в 1914 році входить в ряди австрійського війська і служить при 95 п. п., а пізніше

при чеськім полку аж до упадку Австрії. По розпаді Австрії вступає в ряди Укр. Гал. Армії, де перебуває аж до загального відвороту У. Г. А. під Чортків. Бере участь в памятній чортківській офензиві в 7-ій Львівській Бриґаді і з нею переходить ріку Збруч на Велику Україну, де в першій сутичці з большевиками у Макарові Підлісним в дні 23. липня 1919 р. находить смерть. В. Й. П.

† ОНУФРІЙ ЧУРА

вістун У. Г. А.

Дня 27. січня ц. р. у селі Прилуках помер ненадійно в силі віку громадянин Онуфрій Чура, один з найкращих синів нашої Лемківщини. Бл. п. Онуфрій Чура бувший вістун У. Г. А., перестудивши ґрипу, осиротив дружину й троє дітей. Село Прилуки, його родинна місцевість і ціла Лемківщина понесла велику втрату з смертю бл. п. Онуфрія Чури, що маючи 42 роки, назавжди відійшов від нас. Покійний, вернувши в 1918 р. з російського полону, зголосився добровільно в ряди Української Армії, щоб сповнити свій національний обовязок. У 1919 р. переходить Він з групою ген. Кравса на Чехословаччину, відки вертає щойно в 1924 р. Покійний відразу кидається у вир громадянської праці та дає почин до діл, які стають основою піднесення й розвитку національного життя в селі.

Хай рідна земля, яку любив та за яку страждав, буде Йому легка!

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. Ш.

Червона Калина. Літературний збірник „Українського Січового Війська" під редакцією: Миколи Угрина-Безгрішного. Ч. 1. Львів 1918. 8°, ст. 143 + 1 н.

Вітовський Д. Звіт. — Угрин-Безгрішний. Гимн „Українських Січових Стрільців". — Лотоцький А. Іван Франко. — Вірний Тарас. Безконечний глум [поезія]. — Беляй Августин др. Українські Січові Стрільці [по українськи і по німецьки]. — Бабюк Андрій. І. В хвилях сконання. ІІ. Перші бої. — Купчинський Р. І. Під вечір. ІІ. На недавнім побоєвищі [поезії]. — Яремич І. На горі Маківці. — Ткачук Захар. Батьки та діти. — Лотоцький А. [поезії]. — Назарук О., др. Слідами У. С. С. по шпиталях. — Цяпка Іван. Доповняюча сотня У. С. С. в бою. — Галущинський М. і Томашівський Ст. Приказ з 13. IX. 1914. — Бобинський В. Вий, буре! [Поезія]. — Рожанковський Теодор, Приказ ч. 21, Замкова Паланка. — Заклинський Мирон. Зі записника У.С.С. — Лепкий Левко. Пісня обозників У.С.С. [з нотами]. Камінський Роман. Причинок до історії кінноти „Українських Січових Стрільців". — Нитка Козак. Преса „Українського Січового Війська". — Коссак Гриць. Приказ ч. 1. — Степовенко Микола. У.С.С. на Волині. — Гірняк Н., др. Приказ ч. 301. Свістильники, дня 11. XI. 1915. — Угрин-Безгрішний М. А миж тую червону калину піднімемо.

112 ілюстрацій Мих. Гаврилка, О. Куриласа, Л. Лепкого, Ів. Старчука, І. Ткачука. Видання „Червоної Калини".

Ч. В. Спогад про повстання проти гетьмана в Полтаві. „Табор". Каліш 1928. 8°, ч. 8, ст. 96—100.

Чеботарів Микола. Невдала регабілітація Сушка-убійника. (З приводу книжки Романа Сушка: „Хто вбив полковника Отмарштейна"). Ч. 1. [Варшава] 1933. 8° в., ст. 86 + (4). Видавництво „Правда".

Од Видавництва. Замісць передмови. І. Чому українська старшина вважала Романа Сушка за убійника полк. Ю. Отмарштейна. II. Сушкова регабілітація. 1. „Побратим". 2. Отмарштейнів приїзд до щепіорнівського табору. 3. Оселився з „побратимом". 4. Чого приїхав Отмарштейн до табору? 5. Раптовий Отмарштейнів виїзд із табору. 6. Чому Отмарштейн вийшов з табору не через головну браму, а через дірку в дротах? 7. Чи встиг би Отмарштейн дістатися вчасно до потягу? 8. Сушко виряджає Отмарштейна в останню подорож... 9. Отмарштейна вбито! 10. Сушкова „несподівана знахідка"? 11. Польський слідчий суддя в таборі. 12. Раптовий відїзд Сушкової до Львова. 13. Поліційний пес кидається на Сушка. III. Сушко сам береться до слідства. 1. Дві таємничі постаті — два убійники. 2. Убійник покрав таємні документи. 3. Моя розмова з Сушком 27. травня 1922 року. 4. Жінки-контррозвідчиці? IV. Чому Сушко вбив полковника Ю. Отмарштейна. V. Контррозвідчик-Чеботарів та його „кат" хорунжий Володимир Кравець. V. Громадський суд іде!

[*Чеботарів Микола*]. Моя відповідь Українській Військовій Орґанізації. Ч. 1. Хто вбив полк. Ю. Отмарштейна.

Оповістка про цю книгу була друкована в „Ділі". Львів 1933, чч. 220, 233 і 247.

Чепига Іван. Воєнна вистава у Відні 1916 р. „Календар Просвіти" на 1917 р. Львів 1916, 8°, ст. 203—207.

Чепига Іван. Станиславів — столиця З. О. У. Н. Р. і У. Н. Р. в рр. 1918—1920. „Літопис Ч. К." Львів 1935. 4°, ч. 10, ст. 8—10.

Література про Станиславів в укр., польській і жидів. мовах.

⁂ *Червоний* суд. „Поступ". Львів 19??. 8°, ч. 7/8, ст. 236—241.

Чередниченко О. „Отаманша" Маруся Ґонта. „Рідний Край". Львів 1921, ч. 7, ст. 5—6.

Чернецький Степан. До історії стрілецьких пісень. „Укр. Слово". Львів 1916, ч. 73, ст. 3.

Видання Р. С. У. К.

Інж. Евген Храпливий: **Молочарське книговодство** зі взорами і таблицями до молоч. рахунковости. Друге доповнене і справлене видання 1.20

А. Гаврилко: **Коли повстає недостача товару** 0.50

Інж. Евген Храпливий: **Основи кооперативного молочарства,** 115 малюнків в тексті 2.—

Організація і ведення господарсько-споживчої кооперативи — з евент. молочарським відділом . . . . . 1.—

Читанка про лихварів та шахраїв та про те, як від них визволитися. Впорядкував К. Коберський. Сторін 96. Львів, 1928 . 0.60

А. Божиковський: **На зустріч майбутности.** Оповідання з практики організатора масових ощадностей 0.20

Ю. Павликовський: **М. Левитський,** в 50-ліття його громадсько-кооперативної праці, 1878 до 1928. Біографічний нарис з портретом ювилята, 1928 . . . . . 0.20

М. Кульжинський: **Роберт Овен,** батько кооперативної ідеї. Сторін 56. 1929 . . 0.30

Інж. Др. Гордій Нянчур: **Хліборобська Данія** 0.50

Організація і праця української Райфайзенки. Поучення, як закладати і вести місцеві щаднично-позичкові каси. Др. К. Коберський, Львів 1930 . . . . . 1.—

Календарець Українського Кооператора на 1938 рік (в полотнян. оправі ціна 1.50 зл.) 1.—

Евген Томашевський: **Яйчарство.** Львів, 1930 . . . . . 1.50

М. Павлюк: **Порадник у книговодстві кредитових кооператив.** Львів, 1930 . . 2.—

Наші машинові кооперативи. (Вказівки та інструкції). Львів, 1930 . . . . 0.20

Для науки і розваги. Кооперат. сміховинки
Книжка І. 0.60
Книжка ІІ. 0.60

М. Ростковнч: **Як можемо прийти до добробуту.** Цікава книжечка для всіх. Львів, 1932 . . . . . . 0.15

Інж. Р. Раковський: **Кооперативна мясарня** Організація та ведення. Львів, 1932 . . 0.75

Інж. Е. Храпливий: **Що нас болить?** Українським кооператорам під розвагу . . 0.30

Війна воробців зі шпаками та інші байки й оповідання. Даруночок чемним дітям. Львів, 1932 . . . . . . 0.30

М. Корчинський: **Кооперативне право** . . 3.00

Я. Косовський: **Для ближніх.** Драма на 4 дії. Львів, 1932 . . . . . . 0.50

Резолюції VII Кооперативного Зїзду . . 0.75

В. Левинський: **Як боролися Поляки за своє існування під Прусією.** Львів, 1933 . . 0.50

К. Коберський і В. Левицький: **Ідеольогія кооперації.** Вибір з кооператив. письменства 2.—

Т. Є. Красилавич: **Спокусник.** Кооперативний Чортик. Казка-правда на 3 дії. Львів, 1933 . . . . . . 0.50

Ів. Керницький: **„Пан Інспектор".** Комедія з кооперативного життя. Львів, 1933 . . 0.50

Як провадити в книгах обороти з членами й нечленами 0.20

Діловий Правильник Української Райфайзенки. 1937 . . . . . . 0.50

Правильник для Управ і Надзірних Рад кооператив для загального закупу і збуту та міських споживчих. Опрацьований колеґією ревізорів. 1936 . . . . 0.20

Завдання кооперативних секцій Союзу Українок 0.20

Слово — збірка віршів на кооперативні свята. 1937 . . . . . . 0.60

Т. Фотинюк: **Гриби та їх перерібка** . . 1.—

Т. Барановський: **Кооперація, її природа та мета** . . . . . . 2.—

К. Коберський: **Плянове господарство.** Велика проблема нашої доби . . . 0.50

І. Федак: **Як розвивалися шкільні каси ощадности** 0.20

Ю. Танчаковський: **Як зберігати товари у споживчій крамниці** . . . . 1.—

В. Січинський: **Нариси з історії української промисловости** 1.50

П. Мигович: **Льон і коноплі** . . . 0.50

П. Мигович: **Торгівля шкірою** . . . 0.50

О. Луцький: **Кооперативні проблеми** . . 1.—

Кооперативна пропаґаторка та її завдання 0.50

О. Бережницька-Будзова: **Квітник селянки** . 0.50

НАБУТІ НА ВЛАСНІСТЬ ЧУЖІ ВИДАННЯ:

Дяків: **Кооперативний крамар** . . . 0.60

В. Татомінац: **Вступні відомости про кооперацію** 1.20

А. Гаврилко — Кооп. бібл. ч. 2.: **З чим бореться у нас кооперація?** 0.25

А. Гаврилко — Кооп. бібл. ч. 3.: **Як кооперація стремить до мети?** 0.25

АДРЕСА ДЛЯ ЗАМОВЛЕНЬ:

Ревізійний Союз Українських Кооператив, Львів, ул. Техніцка ч. 1.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

X. річник / Число 5. / Травень 1938.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький.* Відповідальний редактор: *Петро Пасіка.* З друк. Н.Т.Ш. у Львові.